

**Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του
στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους:
Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση.
ΟΡ07.02**

Σπύρος Ν. Λίτσας
Λέκτορας Διεθνούς Πολιτικής του Τμήματος Διεθνών Ευρωπαϊκών
Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Copyright © 2007

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)

ISBN 978-960-8356-19-1

Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο
ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους:
Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση.

Σπύρος Ν. Λίτσας

Λέκτορας Διεθνούς Πολιτικής του Τμήματος Διεθνών Ευρωπαϊκών
Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας
ΟΡ07.02

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΊΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
(ΕΛΙΑΜΕΠ)**

Βασ. Σοφίας 49

106 76 Αθήνα

tel: (+30) 210 7257110-1

fax: (+30) 210 7257114

e-mail: eliamep@eliamep.gr

url: www.eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές σκέψεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μη θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ'οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

*“Ημέων των Στρατηγών εόντων
δέκα δίχα γίνονται αι γνώμαι
των μεν κελευόντων
συμβάλειν των δε ου
συμβάλειν.*

*Ην μεν νυν συμβάλωμεν,
έλπομαι τινα στάσιν μεγάλην
διασείσειν εμπέσουσαν τα
Αθηναίων φρονήματα ώστε
μηδίσαι”.*

Ηρόδοτος, ΣΤ- Ερατώ, 131-136.

I. Εισαγωγή

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η ελληνική βιβλιογραφία της Διεθνούς Πολιτικής έχει να επιδείξει αρκετές αξιολογες επιστημονικές μελέτες που να αφορούν την Τουρκία. Από την άλλη, μέσω ενός συνδυασμού γεγονότων, συμβάντων αλλά και πολιτικών πρωτοβουλιών ο μέσος Έλληνας δεν προσεγγίζει πλέον με την ίδια καχυποψία και αρνητισμό τη γείτονα χώρα. Δίχως να έχει εκλείψει η ανησυχία περί του κινδύνου εξ' ανατολών, κάτι τέτοιο άλλωστε δεν θα μπορούσε να γίνει κυρίως λόγω της σχιζοειδούς πολιτικής της Άγκυρας απέναντι σε Ελλάδα και Κύπρο, ο Έλληνας πολίτης δείχνει ότι ξεπερνά το ψυχολογικό σύνδρομο της ψυχροπολεμικής εποχής ανάμεσα στις δύο πλευρές του Αιγαίου.

Ακόμα και σήμερα όμως, πέρα από την κρίσιμη ομάδα των ειδικών επιστημόνων, κυριαρχεί μια ευρύτερη δυσανεξία κατανόησης των βασικών συνισταμένων που συνθέτουν το τουρκικό πολιτικό σύστημα και κυρίως μια αδυναμία ανάλυσης της ψυχοσύνθεσης του θεσμικού τουρκικού κατεστημένου. Υπεύθυνοι γι' αυτό είναι κυρίως τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, δίχως αυτό βεβαίως να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν Έλληνες δημοσιογράφοι που επιτελούν το λειτούργημά τους με σύνεση και σοβαρότητα, που συχνά πυκνά οδηγούν το μέσο πολίτη σε αντιφατικά συμπεράσματα, κυρίως γιατί συγχέουν την κανονιστική πολιτική διάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων με την επιστημονική ανάλυση των συστημικών ιδεολογικοπολιτικών δεδομένων που κυριαρχούν σήμερα στις δύο πλευρές του Αιγαίου. Η κατανόηση και τοποθέτηση των θεσμών που απαρτίζουν ένα οργανωμένο κράτος στο μικροσκόπιο της ανάλυσης είναι ίσως η καλύτερη και ασφαλέστερη μέθοδος για την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων, που θα βοηθήσουν τους ειδικούς επιστήμονες αλλά και τους εμπειρικούς αναλυτές στην προσπάθεια υπέρβασης της πρώτης εντύπωσης. Η παρούσα μελέτη θα προσπαθήσει να ακολουθήσει τον κανόνα αυτό.

Αν ένας γεωλόγος αναλάμβανε το δύσκολο εγχείρημα να σκιαγραφήσει τη σύγχρονη Τουρκία, θα την παρομοίαζε με ηφαίστειο, το οποίο έχει δώσει ισχυρές εκρήξεις στο παρελθόν και ουδείς γνωρίζει το πότε θα εκραγεί ξανά. Άλλωστε η χώρα βρίσκεται στο σταυροδρόμι δύο γεωγραφικών συστημάτων (N.A Ευρώπη και Μέση Ανατολή) με έντονη «σεισμική δραστηριότητα» κατά τη διάρκεια των αιώνων.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα η πορεία της Τουρκίας επηρεάζεται από ισχυρούς πολιτειακούς, συνταγματικούς και οικονομικούς κλυδωνισμούς στο εσωτερικό της. Κλυδωνισμοί που δημιουργούν βίαιες αναταράξεις στην πορεία εκσυγχρονισμού των τουρκικών κρατικών δομών, αλλά και στις σχέσεις καλής γειτονίας με τις όμορες χώρες, στα υποσύστημα της N.A Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής. Αν και μια ιστορική αναδρομή στην πορεία των δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα θα καταδείξει ότι οι εσωτερικές πολιτικό-οικονομικοκοινωνικές κρίσεις της Τουρκίας είναι ένα συχνό φαινόμενο για τη σύντομη αλλά

ταραγμένη διαδρομή της χώρας από το 1923 μέχρι και σήμερα¹, εν τούτοις η πλέον πρόσφατη ρήξη μεταξύ του κυβερνώντος Ισλαμικού κόμματος και του Κεμαλικού κατεστημένου είναι η πλέον σφοδρή αλλά και η πιο σημαντική. Από την έκβαση της θα προκύψει το νέο status της χώρας στη παγκόσμια κλίμακα ισχύος του 21^{ου} αιώνα, αλλά και το ποσοστό επιρροής των δύο αντιμαχόμενων εσωτερικών συστημάτων (Κοσμικό κράτος vs. Πολιτικό Ισλάμ) στην Τουρκία της νέας εποχής.

Πράγματι, η σημερινή περίοδος των ισχυρών αναταράξεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της Τουρκίας είναι της ίδιας αποφασιστικής σημασίας με την περίοδο της μετέωρης εσωτερικής πολιτικής αβεβαιότητας που προέκυψε αμέσως μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την εμφάνιση της Τουρκικής Δημοκρατίας στο διεθνές προσκήνιο. Ήταν η συγκεκριμένη χρονική στιγμή που ο Κεμάλ Ατατούρκ και οι στενοί του συνεργάτες ανέλαβαν το δύσκολο εγχείρημα της οικοδόμησης μιας νέας εθνικής συνείδησης και ενός νέου συστήματος αρχών και αξιών στο εσωτερικό μιας κοινωνίας που πάσχιζε να κατανοήσει αν όφειλε να πανηγυρίσει για την απομάκρυνση του ενδεχομένου εξαφάνισης της από τον μεταπολεμικό πολιτικό χάρτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ή να θρηνήσει τη χαμένη αυτοκρατορική της υπόσταση.

Όπως τότε έτσι και σήμερα, η Τουρκία βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα νέο συνειδησιακό δίλημμα, διστάζοντας να επιλέξει μια από τις δύο διαδρομές που απλώνονται εμπρός της. Από τη μια ανοίγεται ο δρόμος της Ευρώπης, μόνο που αυτή τη φορά στο βάθος του δεν αχνοφαίνονται τα τείχη της Βιέννης αλλά το κοινοτικό κεκτημένο των Βρυξελλών. Από την άλλη ανοίγεται ο δρόμος της παραμονής της χώρας σε μια ενδιάμεση κατάσταση που δεν θα είναι ούτε πιο κοντά στην Ευρώπη αλλά και ούτε πιο κοντά στην Ανατολή. Μια Τουρκία που δεν θα ανήκει στην Ευρώπη αλλά θα συνεχίσει να γίνεται πολιτικά ανεκτή και όχι αρεστή από τη Δύση λόγω του ότι διαφέρει στις πολιτικές δομές που στηρίζεται η επιβίωση του κράτους από την Ανατολή είναι ο ορίζοντας που διαγράφεται στο τέλος αυτής της διαδρομής. Ένα σχιζοειδές status quo για την χώρα αλλά κυρίως για τους πολίτες της.

Στην παρούσα χρονική φάση, στην Τουρκία διεξάγεται ένα μπρα-ντε-φερ, δίχως πλέον να τηρούνται καν τα προσχήματα, μεταξύ δύο κόσμων που ποτέ δεν κατάφεραν να συνυπάρξουν ειρηνικά, τόσο κατά τη διάρκεια της σύγχρονης ιστορίας της Τουρκίας όσο και κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το κοσμικό σύστημα από τη μια και ένα αμάλγαμα πολιτικοθρησκευτικού ανατολίτικου «χαρμανιού» από την άλλη, που εκπροσωπείται από το κόμμα των ήπιων Ισλαμιστών του Ρ.Τ. Ερντογάν,

¹ Για μια εμπειρισταωμένη επισκόπηση της σύγχρονης πολιτικής Τουρκικής Ιστορίας και για τις παρατεταμένες περιόδους κρίσεως που βίωσε η χώρα βλέπετε: E. J. Zürcher, Opposition in the Early Turkish Republic: The Progressive Republican Party, (Liden, Brill – 1991), A.Feroz, The Turkish Experiment in Democracy 1950 – 1975, (London, C. Hurst & Co. 1977), H. Poulton, Top Hat, Grey Wolf and Crescent: Turkish Nationalism and the Turkish Republic, (London. Hurst, 1997), M.A. Birand, The General's Coup in Turkey: An Inside Story of 12 September 1980, (London, Brassey's Defence Publishers, 1987).

δίνουν τη μάχη της ουσίας αλλά και των εντυπώσεων, με σκοπό να κατοχυρώσουν μια προνομιακή θέση στη νέα εποχή που ανοίγεται για την Τουρκία.

Η παρούσα μελέτη ως σκοπό έχει να εξετάσει το ρόλο του Στρατού στο εσωτερικό της τουρκικής πολιτικής σκηνής, να αναδείξει τις πηγές ισχύος του, τη θέση του στο μελλοντικό τουρκικό οικοδόμημα, αλλά και το ποσοστό επιρροής του στην ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας. Θα επιδιωχθεί να αποδειχθεί ότι η μετάβαση της πολιτικής ισχύος από το θεοκρατικό Οσμανλικό παρελθόν στο σύγχρονο Κεμαλικό γίνεσθαι έγινε μέσα από την ανάδειξη ενός νέου ιερατείου, μιας νέας ελίτ, του Τουρκικού Στρατού. Θα υποστηριχθεί ότι ο ειδικός ρόλος του Στρατεύματος στις πολιτικές εξελίξεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διατηρείται και παραμένει αναλλοίωτος και στην εποχή της Τουρκικής Δημοκρατίας, μετά την ανάδειξη του από τον Κεμάλ Ατατούρκ ως θεματοφύλακα και τοποτηρητή της νέας εθνικής ιδεολογίας. Μιας εθνικής ιδεολογίας που όπως θα δούμε παρακάτω ξεπερνά τα θεωρητικά πλαίσια μιας φιλοσοφικής θεώρησης της πολιτικής επιστήμης και ενδύεται τη συστηματική διάσταση της ιδεοληπτικής απολυτότητας.

Μέσα από την εξέλιξη της ανάλυσης, θα προκύψει ως βασικό συμπέρασμα ότι ο Στρατός σήμερα δεν αποτελεί απλώς και μόνο τον επόπτη της εφαρμογής της Κεμαλικής ιδεολογίας στην πολιτική καθημερινότητα της χώρας, αλλά ασκεί το ρόλο της συνειδησιακής σύνδεσης² του Τούρκου πολίτη με το παρελθόν του, το οποίο διεγράφη βιαίως στο σύνολο του υπό το βάρος των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ Ατατούρκ. Με άλλα λόγια ο Στρατός και πιο συγκεκριμένα, ο παρεμβατικός του ρόλος στις πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις της χώρας, αποτελεί το ισχυρότερο θεσμικό συστατικό στοιχείο της σύγχρονης Τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Ουσιαστικά αποτελεί το μοναδικό στοιχείο σύνδεσης της τουρκικής κοινωνίας με το παρελθόν της, ανάλογο του οποίου δεν υπάρχει στη σύγχρονη παγκόσμια ανάλυση των Διεθνών Σχέσεων.

Η μελέτη ξεκινά με μια αποτίμηση του ιδιαίτερου ρόλου του Στρατού στα πολιτικά και πολιτειακά δρώμενα της τελευταίας περιόδου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια εξετάζει με αναλυτικό και όχι περιγραφικό πνεύμα τις συνταγματικές και συνταγματοφανείς παρεμβάσεις του Στρατού στο σύγχρονο πολιτικό και πολιτειακό τουρκικό πλαίσιο. Ο θεσμικός ρόλος του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας σήμερα είναι άλλο ένα σημείο που η παρούσα μελέτη θα δώσει ιδιαίτερο βάρος, ενώ θα παρουσιασθούν οι σχέσεις

² Όσο κι αν ξενίζει ο όρος, ο τομέας της ψυχολογίας ενός λαού παίζει σημαντικό ρόλο στην επιστήμη των Πολιτικών Επιστημών ευρύτερα και στη Διεθνή Πολιτική ειδικότερα. Αν ο ερευνητής επιθυμεί να κατανοήσει ουσιαστικά το θυμικό ενός λαού ο οποίος βρίσκεται κάτω από το ερευνητικό του μικροσκόπιο τότε εκτός της ιστορικής εξέλιξης, της ανάλυσης των θεσμών, της στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος αλλά και του δικτύου συμμαχιών μιας χώρας ο ερευνητής οφείλει να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στον τομέα της ψυχολογίας, ως χρήσιμο μεθοδολογικό όργανο ανάλυσης και κατανόησης. Περισσότερα για τη σημαντική επίδραση της ψυχολογίας στις Διεθνείς Σχέσεις βλέπετε: Η.Ι. Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, (Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2005), ΙΙΙεκδ. σελ. 304-308. Βλέπετε επίσης, S. Freud, Ψυχολογία των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ, (Αθήνα, Επίκουρος, 1977).

του Στρατού με τους ήπιους Ισλαμιστές του κόμματος της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης όσο και το σημείο ψυχικής σύνδεσης του Στρατού με την ίδια την τουρκική κοινωνία. Τέλος, η μελέτη αυτή θα εξετάσει κατά πόσο είναι υλοποιήσιμη η σύγκλιση του Τουρκικού πολιτειακού οικοδομήματος με το Ευρωπαϊκό κεκτημένο και κατά πόσο είναι προς το συμφέρον της Ευρώπης γενικότερα και της Ελλάδας ειδικότερα η οριστική απομάκρυνση της Τουρκίας από τους κοινοτικούς θεσμούς ένταξης ή/και σύνδεσης, μέσω ενός ειδικού καθεστώτος πολιτικοοικονομικών σχέσεων Άγκυρας και Βρυξελλών.

Οι πηγές που θα χρησιμοποιηθούν για την πραγμάτωση της παρούσης μελέτης είναι κυρίως δευτερογενείς (ελληνική, τουρκική και διεθνής βιβλιογραφία), ενώ όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο, ώστε να ισχυροποιηθούν τα όποια συμπεράσματα εξάγονται, θα γίνεται επιλεκτική χρήση αποσπασμάτων από συνεντεύξεις ή αρθρογραφία των πρωταγωνιστών σε εφημερίδες και τηλεοπτικά κανάλια εγνωσμένου κύρους και εγκυρότητας.

Φιλοδοξία του υπογράφοντος της μελέτης αυτής δεν είναι η έκδοση ενός τελικού πορίσματος, θετικού ή αρνητικού, για τη δυνατότητα ένταξης της Τουρκίας στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς. Κύριος στόχος και μέλημα είναι η μελέτη αυτή να συμβάλει, στο ποσοστό που της αναλογεί, στην εγκυρότερη και πλέον εποικοδομητική εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για την αποκρυπτογράφηση του «αινίγματος» που ονομάζεται Τουρκία. Η κατάρριψη άλλωστε του μύθου και η ανάδειξη της αντικειμενικής αλήθειας, όσο αυτή μπορεί να προσεγγισθεί και να αναδειχθεί ως λειτουργικό μέσο της επιστημονικής μεθοδολογικής αποτύπωσης, αποτελεί το διαρκές - δύσκολο αλλά και προκλητικό - εγχείρημα του κάθε ερευνητή. Για το λόγο αυτό επελέγη ως θέμα η ποιοτική ανάλυση του θεσμικού ρόλου του Στρατού, που όπως θα δούμε παρακάτω είναι ένας από τους βασικότερους συντελεστές δόμησης του σύγχρονου τουρκικού οικοδομήματος.

II. Η Θέση του Στρατού στο Οθωμανικό Πολιτικό Γίνεσθαι

Σε ένα από τα πλέον εμπειριστατωμένα εγχειρίδια ανάλυσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς γίνεται λόγος για το συλλογικό συνειδητό, ως συστατικό θεμέλιο εξέλιξης της οργανωμένης κοινωνίας και πως αυτό επιδρά στην πολιτική στάση των ατόμων στο εσωτερικό αυτής.³ Ως συλλογικό συνειδητό μπορούν να ορισθούν οι εμπειρίες – τα γνωστικά πορίσματα δηλαδή- από το ιστορικό παρελθόν μιας κοινωνίας που κληροδοτούνται έμμεσα - κοινωνικοπολιτικά και όχι θεσμικά - από γενιά σε γενιά με τη μορφή της παράδοσης και διαμορφώνουν, όχι μόνο τους θεσμούς και το πλαίσιο δράσης και λειτουργίας αυτών, αλλά κυρίως το ποσοστό ανοχής, συναίνεσης ή απόρριψης των πολιτών απέναντι τους.

Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Gilpin που έρχεται να υποστηρίξει την παραπάνω άποψη:

*"θεωρώντας ότι το παρελθόν δεν αποτελεί απλώς το προίμιο και ότι το παρόν δεν κατέχει το μονοπώλιο της αλήθειας στραφήκαμε στην ιστορική εμπειρία "*⁴

Το τουρκικό συλλογικό συνειδητό έχει επηρεασθεί από το Οθωμανικό παρελθόν και τις δομές της αυτοκρατορίας σε μεγαλύτερο ποσοστό από αυτό που θα επιθυμούσε ο Κεμάλ Ατατούρκ και οι συν αυτό ιδρυτές της Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι λόγοι για την ελλειμματική, αλλά όχι μη-αποδοτική, επικράτηση του Κεμαλισμού - την αστική επικράτηση των αρχών της Κεμαλικής ιδεολογίας όπως έχει μείνει γνωστή στην ιστορία - είναι πολλοί και σύνθετοι και δεν θα επηρεάσουν την παρούσα μελέτη.⁵ Γεγονός είναι όμως,

³Περισσότερα για το θέμα του συλλογικού συνειδητού και για το ποσοστό που η ιστορική μνήμη επηρεάζει την ανθρώπινη συμπεριφορά στη θεσμική εξέλιξη της πολιτείας βλέπετε: D. Hume, Enquiry Concerning Human Understanding, (Oxford, Oxford University Press, 1975), σελ. 67-85.

⁴ R. Gilpin, War and Change in World Politics, (Cambridge, Cambridge University Press, 1981), σελ. 11.

⁵ Είναι γεγονός ότι λόγω των σημαντικών προβλημάτων που είχε να αντιμετωπίσει το πρώτο μεταοθωμανικό κατεστημένο αναφορικά με τη συνολική ανοικοδόμηση της χώρας, τη στήριξη της αγροτικής παραγωγής και την εδραίωση της θέσης της Τουρκικής Δημοκρατίας στο τότε διεθνές σύστημα, οι κυβερνώντες επιδίωξαν να επιβάλουν το μεταρρυθμιστικό τους πρόγραμμα στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας για να αποκτήσουν τον επιχειρηματικό και διοικητικό έλεγχο της χώρας, ασκώντας μια πιο ελαστική μεταρρυθμιστική πολιτική στους πολίτες της παραμεθόριου των επαρχιών της Ανατολίας. Αυτή η πολιτική απόφαση επιβλήθηκε τόσο από το γεγονός ότι οι Κεμαλιστές ένιωθαν ότι δεν είχαν τη δυνατότητα να ελέγξουν πλήρως τους απομακρυσμένους αγροτικούς πληθυσμούς που στήριξαν την Κεμαλική αντίσταση κατά την περίοδο της στρατιωτικής παρουσίας των δυνάμεων της Entante, αμέσως μετά το τέλος του I Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και λόγω του ότι το οδικό σύστημα που ένωνε τα μεγάλα αστικά κέντρα με την παραμεθόριο ήταν σε πρωτόγονη κατάσταση με αποτέλεσμα μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 80 πολλά μέρη της βορειοανατολικής Τουρκίας να είναι ουσιαστικά μη-προσπελάσιμα. Εδώ, ανοίγοντας μια παρένθεση, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο κίνδυνος διαμελισμού της Τουρκίας λόγω της Κουρδικής εξέγερσης του PKK ανάγκασε την Άγκυρα να βελτιώσει τις οδικές υποδομές της χώρας προς την παραμεθόριο αλλά και να επιβάλει την μεταφορά μεγάλου αριθμού αγροτικών πληθυσμών από τις

όπως θα δούμε και παρακάτω, ότι ο μέσος Τούρκος πολίτης δείχνει ότι εμπιστεύεται τις Τουρκικές ένοπλες δυνάμεις ως νομιμοποιημένη πολιτική εξουσία και νομιμοποιητική Κεμαλική δύναμη, και ότι αποδέχεται τον ειδικό ρόλο που αυτές κατέχουν στη διαμόρφωση της κλίμακας ισχύος του τουρκικού πολιτικού και πολιτειακού γίγνεσθαι.

Τι ρόλο παίζει το συλλογικό συνειδητό των Τούρκων πολιτών αναφορικά με αυτή τη θετική στάση της κοινής γνώμης απέναντι στο Στρατό; Κατά πόσο η ιστορική μνήμη της τουρκικής κοινής γνώμης έχει επηρεασθεί από το Οθωμανικό παρελθόν και πιο συγκεκριμένα από το σημαντικό ρόλο που το στράτευμα έπαιζε πάντοτε στις πολιτικές εξελίξεις της Αυτοκρατορίας; Αυτές είναι οι δύο κύριες ερωτήσεις που θα εξετασθούν ενδελεχώς σε αυτό το σημείο της μελέτης.

Το 1381 ο Μουράτ ο Ι δημιουργεί το πρώτο επίλεκτο σώμα Στρατού, δίνοντας τους το όνομα “Γενίτσαροι” (*yeniceri*), που σημαίνει νέος στρατιώτης. Στην αρχή το σώμα των Γενίτσαρων επανδρώθηκε από νέους πολεμιστές που πιανόταν αιχμάλωτοι στη μάχη και τους δινόταν η ευκαιρία να γλιτώσουν τη ζωή τους αν προσηλυτιζόταν στο Ισλάμ και αποδεχόταν την κυριαρχία του Σουλτάνου.⁶ Πολύ σύντομα όμως ο Μουράτ ο Ι αλλάζει το σύστημα στρατολόγησης των Γενιτσάρων, υιοθετώντας την πρακτική των Μαυριτανών στην Ισπανία, γνωστή ως *devsirme* (παιδομάζωμα). Τα μέλη του τάγματος των Γενιτσάρων πλέον ήταν παιδιά χριστιανικών οικογενειών των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης που αποκοπτόταν από πολύ μικρή ηλικία από τις οικογένειες τους και μεταφερόταν σε ειδικά στρατόπεδα στρατιωτικής και θρησκευτικής εκπαίδευσης. Το τάγμα των Γενιτσάρων έγινε πολύ σύντομα το επίλεκτο σώμα του Οθωμανική Στρατού, ενώ ο ηθικός τους κώδικας μπορεί να παρομοιασθεί με αυτόν των *Samurai*, το αντίστοιχο επίλεκτο στρατιωτικό

πατρογονικές τους εστίες προς την Άγκυρα και κυρίως τα προάστια της Κωνσταντινούπολης. Οι Κεμαλιστές λοιπόν φοβούμενοι ότι δεν θα είχαν τη δυνατότητα να καταστείλουν μια πιθανή εξέγερση των πληθυσμών στις επαρχίες της Ανατολίας που θα προερχόταν από την αντίθεση των πολιτών στις μεταρρυθμίσεις που καταργούσαν τη φυσιογνωμία αιώνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προτίμησαν να ρίξουν το βάρος τους στις αστικές περιοχές της νέας αχανούς χώρας και να προσεγγίσουν σταδιακά τις παραμεθόριες περιοχές. Η αστική επικράτηση όμως του Κεμαλισμού δεν επηρέασε την εδραίωση του νέου πολιτικού κατεστημένου στην διοικητική πυραμίδα της χώρας. Αντιθέτως, ενδυνάμωσε την αίσθηση των αστών ότι ασπαζόμενοι τις Κεμαλικές μεταρρυθμίσεις γίνονται αυτομάτως μέλος της νέας εθνικής ελίτ. Η παραμεθόριος λοιπόν συνέχισε για πολλές δεκαετίες να βιώνει μια δική της πραγματικότητα που ήταν πιο κοντά στην Οθωμανική εποχή παρά στην Κεμαλική και μετά-κεμαλική αντιστοίχως. Σήμερα οι κάτοικοι των επαρχιών της Ανατολίας δεν αμφισβητούν την εθνική τους ταυτότητα, ενώ παραμένουν πιστοί στο Ισλαμικό θρησκευτικό δόγμα και έχουν αναπτύξει μια υπερσυντηρητική πολιτική ταυτότητα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι ο σημαντικότερος πυρήνας των ψηφοφόρων του εκάστοτε Ισλαμικού Κόμματος προέρχεται από τις προαναφερόμενες περιοχές.

⁶ Αυτό το σημείο δεν θα πρέπει να προκαλέσει σύγχυση στον προσεκτικό αναγνώστη της Ισλαμικής παράδοσης. Μπορεί, σύμφωνα με την ισλαμική πίστη, η προσηλυτισμός απίστων στην ισλαμική θρησκεία να μην ευνοούσε τη χρήση της άμεσης βίας, αλλά από την άλλη τόσο η δυνατότητα της επιλογής όσο και η άποψη της εποχής περί απόλυτης κυριαρχίας του νικητή στη μάχη επάνω στον αιχμάλωτο λειτουργούν ως νομιμοποιητικά στοιχεία για τη συγκεκριμένη μέθοδο θρησκευτικού προσηλυτισμού

σώμα της Ιαπωνικής Αυτοκρατορίας. Η απόλυτη ηθική, ο λιτός κοινοβιακός τρόπος ζωής, η υποχρεωτική παρθενία και η μη υποχώρηση στη μάχη ήταν σε γενικές γραμμές ένα πλαίσιο συμπεριφοράς που αύξανε το θρύλο του τάγματος στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τόσο στους μουσουλμανικούς όσο και στους χριστιανικούς πληθυσμούς.⁷

Η πολιτική επιρροή των Γενίτσαρων σύντομα αυξήθηκε και από ένα στρατιωτικό σώμα επίλεκτων πολεμιστών, προορισμένο να νικά πολέμους για να μεγιστοποιείται η πολιτική ισχύς του Σουλτάνου, μεταμορφώθηκε σε ένα σημαντικό πολιτικό κίνημα με ισχύ ακόμα και μέσα στο παλάτι, με σημαντικό μερίδιο στην παραγωγή πλούτου και τον έλεγχο μεγάλης μερίδας της οικονομικής ζωής της Αυτοκρατορίας. Μεγάλες εκτάσεις γης δινόταν από τον εκάστοτε Σουλτάνο ως ανταμοιβή για κάθε νέα κατάκτηση στους υψηλόβαθμους Γενίτσαρους, ενώ το ίδιο το παλάτι, για να εξασφαλίσει την υποστήριξη τους, ενθάρρυνε αλλά και βοήθησε τις οικονομικές δραστηριότητες τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτικής τους επιρροής φαίνεται το 1648 όταν μετά από μια γενικευμένη ανταρσία στο κεντρικό στρατόπεδο των Γενίτσαρων στην Κωνσταντινούπολη, καταλαμβάνουν την Πόλη, ξεκινούν διώξεις εναντίον του αυτοκρατορικού συστήματος εξουσίας και στο τέλος εισβάλουν στο παλάτι και δολοφονούν τον Σουλτάνο Ιμπραήμ τον Ι.⁸ Αλλά και το 1807, όταν μετά από πραξικόπημα των Γενίτσαρων ο Σελίμ ο ΙΙΙ εκθρονίστηκε και τη θέση του κατέλαβε ο Μουσταφά ο ΙV, επιλογή των Γενίτσαρων ο οποίος είχε υποσχεθεί σημαντικά πολιτικά και οικονομικά προνόμια στους υποστηρικτές του. Όσον αφορά την οικονομική τους ισχύ, από μαρτυρίες του Βρετανού περιηγητή και ταγματάρχη του Βρετανικού Βασιλικού πυροβολικού Peter William Winthrop, πληροφορούμαστε ότι στα τέλη του 18^{ου} αιώνα μεγάλο μέρος των εμπορικών συνδιαλλαγών στην Κωνσταντινούπολη αλλά και η λειτουργία των καφενείων και των τεκέδων της Πόλης ήταν αποκλειστικό προνόμιο των Γενίτσαρων, που πλέον λειτουργούσαν ως αυτόνομος τραπεζο-πιστωτικός φορέας στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας.

Ο συνεχώς αυξανόμενος ρόλος των Γενίτσαρων στις πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το καθεστώς διαφθοράς στο οποίο

⁷ Χαρακτηριστικό είναι ότι θεωρούνταν ιδιαίτερη τιμητική πράξη αντίστασης αλλά και απόδειξη ανδρείας για έναν «ραγιά» να οικειοποιηθεί τα άρματα ενός Γενίτσαρου που τα κέρδισε σε προσωπική μονομαχία και να «ανέβει» στο βουνό. Η ελληνική δημοτική παράδοση είναι πολύ πλούσια από τέτοια τραγούδια που εξυμνούν την ανδρεία των Ελλήνων πολέμαρχων που κέρδισαν τα άρματα τους σκοτώνοντας έναν Γενίτσαρο (π.χ τα τραγούδια των Κολοκοτρωναίων κ.α).

⁸ Η πράξη αυτή μπορεί σήμερα να ακούγεται ως μια πολιτική εξέγερση από τις πολλές που έχει να επιδείξει η παγκόσμια ιστορία ανά τους αιώνες. Η σπουδαιότητα όμως της πράξης αυτής και οι προεκτάσεις της είναι δυνατόν να κατανοηθούν πλήρως μόνο αν αναλογισθούμε ότι ο Οθωμανός Σουλτάνος εκτός των πολιτικών του καθηκόντων ήταν και ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης της πίστης, ιερό πρόσωπο για τους απανταχού Μουσουλμάνους, αφού θεωρούνταν η προέκταση της παρουσίας του Προφήτη Μωάμεθ επί της γής. Η εισβολή των Γενίτσαρων στο παλάτι και η δολοφονία του Ιμπραήμ του Ι δείχνει την αυτοπεποίθηση των πρώτων αλλά και την πολιτική ισχύ που διέθεταν στο εσωτερικό του Οθωμανικού πολιτικού συστήματος που τους έδινε την δυνατότητα να προβούν σε μια «ιερόσυλη πολιτική πράξη».

είχαν περιπέσει, αλλά και η αδυναμία τους να καταπνίξουν την Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα, έπεισε τον Μαχμούτ τον ΙΙ να αναδιαρθρώσει το Οθωμανικό στράτευμα, καλώντας στρατιωτικούς εκπαιδευτές από τις Ευρωπαϊκές μητροπόλεις και δημιουργώντας ένα νέο σώμα πεζικού υπό την ονομασία *Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammede* (Εκπαιδευμένοι Νικηφόροι Μωαμεθανοί Στρατιώτες). Σε αυτό το νέο σώμα υποχρεώθηκαν να ενταχθούν εγκαταλείποντας τα στρατόπεδα τους 150 Γενίτσαροι από κάθε τάγμα της Οθωμανικής επικράτειας. Η κίνηση αυτή, που ως σκοπό είχε την αποδυνάμωση των Γενίτσαρων, προκάλεσε μια νέα εξέγερση στο εσωτερικό του επίλεκτου Οθωμανικού στρατιωτικού σώματος και οι ταραχές δεν άργησαν να ξεσπάσουν στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Αυτοκρατορίας. Ο Σουλτάνος με ειδικό φερμάνι κήρυξε ιερό πόλεμο εναντίον των Γενίτσαρων και στα μέσα του Ιουνίου του 1826 μεγάλες δυνάμεις Ιππικού (Σπαχήδες) και Πυροβολικού περικύκλωσαν το στρατόπεδο των Γενίτσαρων στην Κωνσταντινούπολη και κατάφεραν να εξουδετερώσουν την αντίσταση τους. Ένας μεγάλος αριθμός Γενίτσαρων εξολοθρεύτηκε, άλλοι θανατώθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες μετά από σύντομη φυλάκιση, ενώ συντονισμένες διώξεις εναντίον των περιφερειακών ταγμάτων έλαβαν χώρα σε όλη την Αυτοκρατορία. Σε λίγους μήνες οι Γενίτσαροι έπαψαν να υφίστανται ως πόλος στρατιωτικό-πολιτικής και οικονομικής ισχύος, αλλά η μακρά παρουσία τους και ο σημαντικός τους ρόλος για αιώνες στο στρατηγικό σχεδιασμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προσέδωσε ιδιαίτερη αίγλη στο Στρατό και νομιμοποίησε στη συνείδηση της κοινής γνώμης την παρεμβατική λειτουργία και νοοτροπία του στρατεύματος στην πολιτική ζωή της Αυτοκρατορίας.⁹ Δεν θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίξουμε ότι το τέλος του τάγματος των Γενίτσαρων, που επιβίωσαν και απέκτησαν δύναμη και πλούτο για σχεδόν πέντε αιώνες, έκλεισε και την περίοδο της αδιαμφισβήτητης ισχύος της Υψηλής Πύλης στις Διεθνείς Σχέσεις του τότε γνωστού κόσμου.

Οι αρχές της δεκαετίας του 1830 μέχρι και το τέλος του Ι Παγκοσμίου Πολέμου επέφεραν σημαντικές ανακατατάξεις στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης συνειδητοποίησαν ότι η κυριαρχία του Σουλτάνου δεν είναι αρκετή από μόνη της για να περιορίσει τον Ρωσικό επεκτατισμό προς τη Μεσόγειο Θάλασσα και τη Μέση Ανατολή και γι' αυτό το λόγο εγκλωβίζουν την εξασθενημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία σε ένα καθεστώς ειδικής εξαρτημένης σχέσης που τα κύρια χαρακτηριστικά της ήταν η λειτουργία της πάλαι ποτέ Ισλαμικής Μεγάλης Δύναμης ως προτεκτοράτο των αντίστοιχων Ευρωπαϊκών.¹⁰ Γι' άλλη μια φορά ο Οθωμανικός Στρατός θα παίξει σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις, επιδιώκοντας την ανοικοδόμηση του διεθνούς status quo της Αυτοκρατορίας μέσα από μια σειρά θεσμικών μέτρων και μεταρρυθμίσεων.

⁹ G. Goodwin, *The Janissaries*, (London, Saqi Books, 2006), σελ 190-202.

¹⁰ M. Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, (London, Frank Cass Publishers, 1996), σελ. 49.

Η πολιτική στάση της υποτέλειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης, τα σημαντικά οικονομικοκοινωνικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας λόγω της αδυναμίας της Υψηλής Πύλης να εκσυγχρονίσει τις διοικητικές της υπηρεσίες και να θέσει σε εφαρμογή ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα, αλλά και τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, τόσο στα Βαλκάνια όσο και στην περιοχή του Μαγκρέμπ, και η αδυναμία της κεντρικής διοίκησης να τα αντιμετωπίσει επιτυχώς, δημιούργησε ένα νέο κίνημα αμφισβήτησης στο εσωτερικό του Οθωμανικού Στρατεύματος προς το Παλάτι. Το κίνημα αυτό γεννήθηκε μέσα στις Οθωμανικές Στρατιωτικές Ακαδημίες και το 1908 εκφράστηκε με τη Συνταγματική Επανάσταση. Στην ιστορία έμεινε γνωστό ως το κίνημα των Νεότουρκων.¹¹ Τον Ιούλιο του 1908 αξιωματικοί της ΙΙΙ και ΙΙ Οθωμανικής Στρατιάς εξεγέρθηκαν εναντίον του Σουλτάνου απαιτώντας την επαναφορά του Συντάγματος που είχε αναιρεθεί με Σουλτανικό φερμάνι το 1870. Οι αξιωματικοί απείλησαν ότι θα κινηθούν εναντίον του ίδιου του Σουλτάνου και έτσι στις 23 Ιουλίου του ίδιου έτους ο δεύτερος επανέφερε το Σύνταγμα σε ισχύ, προσφέροντας ουσιαστικά τη διακυβέρνηση της χώρας στα χέρια των Στρατιωτικών. Η επέμβαση του Στρατού για την επαναφορά του Συντάγματος ήταν απλώς η αφορμή. Ο πραγματικός λόγος ήταν η προστασία των ευρωπαϊκών κτήσεων της Αυτοκρατορίας, αφού ισχυρές φήμες μετά τη συνάντηση του Τσάρου και του βρετανού βασιλιά στο Ρεβάλ της Βαλτικής τον Ιούνιο του 1908 μιλούσαν για την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των δύο Μεγάλων Δυνάμεων για το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την επιβολή καθεστώτος διεθνούς έλεγχου στη Μακεδονία. Οι ηγέτες του κινήματος θεωρούσαν το Σουλτάνο και το αυτοκρατορικό σύστημα ανίκανο να προστατεύσει τα Οθωμανικά συμφέροντα και για το λόγο αυτό επέτυχαν τη συμμετοχή τους στη διοίκηση της Αυτοκρατορίας, μέσω του αιτήματος της φιλελευθεροποίησης του πολιτικού συστήματος της. Οι εκλογές που ακολούθησαν, οι πρώτες ουσιαστικά κοινοβουλευτικές εκλογές στην ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έδωσαν το ποσοστό του 52% στους υποψηφίους των Νεότουρκων, πολλοί εκ των οποίων ήταν εν ενεργεία στρατιωτικοί αν και το σύνταγμα απαγόρευε μια τέτοια εξέλιξη.¹²

Το κίνημα των Νεότουρκων, φιλελεύθερο και εθνικιστικό/πατριωτικό εξ' αρχής¹³ δεν έπαυσε να επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της

¹¹ Περισσότερα για το κίνημα των Νεότουρκων, την προέλευση του και τις πηγές ισχύος του βλέπετε: M.N Turfan, *The Rise of the Young Turks: Politics, the Military and Ottoman Collapse*, (London, I.B. Tauris, 1999). Βλέπετε επίσης: S. Hanioglu, *Preparations for a Revolution: The Young Turks 1902-1908*, (Oxford, Oxford University Press, 2000).

¹² E.J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004), σελ. 149.

¹³ Όσο ασύμβατοι και αν φαίνονται αυτοί οι δύο όροι της πολιτικής ιδεολογίας (Φιλελευθερισμός – Εθνικισμός), εν τούτοις την εποχή εκείνη ταυτίζονται πλήρως. Οι φιλελεύθερες πολιτικές προτάσεις έθεταν ως πρώτο ζήτημα στους στόχους τους την εθνική αφύπνιση των λαών και ανά περιπτώσεις την εθνική τους ολοκλήρωση ή αποκατάσταση. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη δεν έχει γίνει ακόμα ο διαχωρισμός μεταξύ εθνικιστικού σωβινισμού και του πατριωτισμού. Οι εμφάνιση ολοκληρωτικών ιδεολογιών όπως του Εθνικοσοσιαλισμού και του Φασισμού την περίοδο του μεσοπολέμου και ο αρνητικός τους ρόλος στις Διεθνείς Σχέσεις του πλανήτη για σχεδόν μια 20ετία, θα διαφοροποιήσουν τις δύο αυτές έννοιες σε επίπεδο ιδεολογίας αλλά οι επικαλύψεις και οι παρερμηνείες παραμένουν

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ακόμα και μετά την ήττα στον I Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο σπόρος της εθνικού αυτοπροσδιορισμού έχει φυτευτεί πλέον στις ψυχές μιας μεγάλης μερίδας των μουσουλμάνων πολιτών. Ο διαχωρισμός πλέον, σε συνειδησιακό επίπεδο, στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν γίνεται βάση του θρησκειύματος¹⁴ αλλά βάση της υιοθέτησης της τουρκικής εθνικής ταυτότητας που στηρίζεται στο ιδεολόγημα της εθνολογικής ομογενοποίησης, κωδικοποιημένης υπό το δόγμα «Ένα Κράτος – Ένα Έθνος». Η καταλυτική παρουσία των Νεότουρκων στην πολιτική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που ευνοεί την αποδόμηση του θρησκευτικό-φεουδαλικού οθωμανικού συστήματος και την εδραίωση του πνεύματος της Συνθήκης της Βεσφαλίας, δημιουργεί τις ευνοϊκές συνθήκες που στη συνέχεια θα επιτρέψουν στον Κεμάλ Ατατούρκ¹⁵ και στους συντρόφους του να αναπτύξουν το κίνημα της ένοπλης αντίστασης εναντίον των δυνάμεων της Entente αλλά και του ίδιου του Σουλτάνου, με αποτέλεσμα την οικοδόμηση μια νέας χώρας μέσα από τις στάχτες μιας καταλυμένης αυτοκρατορίας. Τα θεμέλια όμως για μια τέτοια εξέλιξη είχαν ήδη μπει αρκετά νωρίτερα.

ακόμα σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής. Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: Η.Ι. Κουσκουβέλης, οπ. παρ., 119-138.

¹⁴ Περισσότερα για το θέμα των Millet και τον τρόπο εσωτερικής διοίκησης και διαχωρισμού των πολιτών στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βλέπετε: B. Braude & B. Lewis (ed.), Christians and Jews in the Ottoman Empire, (New York, Holmes, 1982).

¹⁵ Αξιωματούχος του Οθωμανικού Στρατού, μέλος των Νεότουρκων και επικεφαλής της Οθωμανικής Ταξιαρχίας στο μέτωπο της Συρίας κατά τη διάρκεια του I Παγκοσμίου Πολέμου. Περισσότερα για τον Κεμάλ Ατατούρκ βλέπετε στην ενδιαφέρουσα μελέτη: A. Matin, Kemal Atatürk: A Biography, (London, Radical Asia Publications, 2003) καθώς και P. Balfour Kinross, Ataturk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey, (London. Quill. 1992).

III. Η πρώτη περίοδος της Τουρκικής Δημοκρατίας και η διατήρηση της πολιτικής ισχύος του Στρατού.

Στις 29 Οκτωβρίου του 1923 ανακηρύχθηκε επισήμως η Τουρκική Δημοκρατία, με πρώτο πρόεδρο τον Μουσταφά Κεμάλ και πρωθυπουργό τον Ισμέτ Ινονού¹⁶. Η κίνηση αυτή έχει ιδιαίτερη σημειολογική αξία αφού τη διακυβέρνηση της χώρας την αναλαμβάνουν δύο παλαιά ανώτατα στελέχη του Οθωμανικού Στρατού που διακρίθηκαν κατά τη διάρκεια της περιόδου της αντίστασης εναντίον των δυνάμεων της Entente. Το μεταρρυθμιστικό έργο της νέας κυβέρνησης κινήθηκε εξ' αρχής στους άξονες του κοσμικού φιλελευθερισμού, όσον αφορούσε στις σχέσεις πολιτείας – ιερατείου (χαλιφάτο), και του εθνικιστικού σωβινισμού, όσον αφορούσε στις Διεθνείς Σχέσεις της χώρας και τις σχέσεις της Τουρκικής πολιτείας και των εθνικών μειονοτήτων. Έτσι λοιπόν τον Σεπτέμβριο του 1925 καταργήθηκε το Σουλτανάτο και το Χαλιφάτο, έκλεισαν με προεδρικό διάταγμα τα ιερά τεμένη (*turbes*) αλλά και τα κοινόβια των δερβίσηδων (*tekkes*), ενώ τον Νοέμβριο του ίδιου έτους απαγορεύτηκε το φέσι που αποτελούσε το καθιερωμένο κάλυμμα της κεφαλής των Οθωμανών από την εποχή του Μαχμούτ του ΙΙ, το οποίο αντικαταστάθηκε με το δυτικό καπέλο.¹⁷

Οι αποφάσεις αυτές ήταν εξόχως σημαντικές για την εποχή εκείνη, αφού στόχευαν στην ελαχιστοποίηση της επιρροής του Ισλάμ στη λειτουργία του Τουρκικού πολιτικού συστήματος και στην επιρροή του ιερατείου στο τουρκικό κοινωνικό υπόστρωμα. Η σφοδρότητα των αντιδράσεων αλλά και η αυστηρή επιβολή των νέων μέτρων στα αστικά κέντρα της χώρας, επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές.¹⁸ Το πρώτο εξάμηνο του 1926 υιοθετήθηκε δια νόμου το δυτικό ημερολόγιο, ο ελβετικός αστικός κώδικας και ο ποινικός κώδικας της φασιστικής Ιταλίας. Τέλος, με εξαίρεση το στρατό, καταργήθηκαν όλοι οι τίτλοι ευγενείας όπως μπέης, εφέντης κ.α.

Το σύνολο των ιδεών του *Ataturkculuk* (Ατατουρκισμός) στηριζόταν πάνω στην ισοπέδωση και σταδιακή εξαφάνιση όλων των θεσμικών και εθιμικών πυλώνων του Οθωμανικού παρελθόντος στη συνείδηση των Τούρκων πολιτών, με στόχο την οριστική διαγραφή τους από την τουρκική συνείδηση. Οι αλλαγές ήταν βαθιές και δεν περιορίστηκαν μόνο στο θρησκευτικό σκέλος αλλά στόχευαν στη δημιουργία μιας νέας γλώσσας και ενός νέου πολιτιστικού ρεύματος, που σύμφωνα με τον Ατατούρκ και τους στενούς του συνεργάτες θα ωθούσε τους πολίτες της χώρας να αφομοιώσουν γρήγορα και

¹⁶ Περισσότερες λεπτομέρειες για τη ζωή του Ισμέτ Ινονού βλέπετε: O.F. Logoglu, *Ismet Inonu and the Making of Modern Turkey*, (Inonu Vakf, 1997). Βλέπετε επίσης, M. Heper, *Ismet Inonu: Turkish Democrat and Statesman*, (Brill, 1993).

¹⁷ Είναι σημαντικό εδώ να αναφέρουμε ότι το ζήτημα της απαγόρευσης του φεσιού δεν είναι απλώς μια σημειολογική «στιλιστική» κίνηση αλλά ένα σημαντικό θρησκευτικό ζήτημα, αφού υπαγορεύεται από το Κοράνι ότι οι πιστοί δεν πρέπει να είναι ασκεπείς.

¹⁸ 7.500 άνθρωποι συνελήφθησαν και 600 από αυτούς εκτελέστηκαν. Για το θέμα βλέπετε: M. Tuncay, *T.C ' de tek parti yonetiminin kurulmasi (1923 – 1931)*, (Istanbul, Cem, 1989), II ed., σελ. 169.

αποτελεσματικά τη νέα εθνική τους ταυτότητα. Ο ειδικός ρόλος της θρησκείας κατά τη διάρκεια του Οθωμανικής περιόδου υποβαθμίστηκε. Η εκπαίδευση της νεολαίας πέρασε από τα χέρια των ιερωμένων στον έλεγχο μιας νέας ακαδημαϊκής ελίτ που είχε επηρεασθεί από τη Νεοτουρκική ιδεολογία και μετέτρεψε το χώρο της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε χώρους νέο-εθνικής/Κεμαλικής κατήχησης.¹⁹

Οι τομείς της δικαιοσύνης και της διπλωματίας αναμορφώθηκαν και γρήγορα πέρασαν στον απόλυτο έλεγχο των Νεότουρκων. Ο μόνος θεσμός από το παρελθόν που ούτε ο ίδιος ο Κεμάλ Ατατούρκ δεν τόλμησε να επιφέρει σημαντικές αλλαγές ήταν το Στράτευμα. Αρκετοί εκ των ειδικών αναλυτών της Κεμαλικής περιόδου προβάλλουν το επιχείρημα ότι ο Στρατός, βαθύτατα επηρεασμένος από την Νεοτουρκική ιδεολογία, δεν αντιμετώπισε ιδιαίτερο πρόβλημα να υιοθετήσει τις ιδεολογικές θέσεις του Ατατουρκισμού. Αυτή όμως η άποψη δεν καταφέρνει να προβάλλει το πλήρες μέγεθος της ειδικής θέσης του Στρατού στο εσωτερικό του νεότευκτου τουρκικού κράτους.

Τον Οκτώβριο του 1927 η επίσημη Κεμαλική ιδεολογία παρουσιάστηκε από τον ίδιο τον Ατατούρκ σε μια ομιλία τριανταέξι ωρών εμπρός στα μέλη του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Βάση της ομιλίας αυτής οι νέοι κυρίαρχοι ιδεολογικοί πυλώνες του τουρκικού κράτους ήταν πλέον ο ρεπουμπλικανισμός, η κοσμική ιδεολογία, ο εθνικισμός, ο λαϊκισμός, ο κρατισμός και η επαναστατικότητα. Υπερασπιστές των βασικών αυτών αρχών δεν ήταν, σύμφωνα με την ομιλία του Ατατούρκ, ούτε ο λαός, ούτε το *Cumhuriyet Halk Partisi* (Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα), το οποίο ήταν ο μοναδικός επίσημα αναγνωρισμένος πολιτικός φορέας, ούτε το νέο διοικητικό κατεστημένο. Ισχυρός υπερασπιστής της νέας ιδεολογίας που ταυτοχρόνως καθόριζε και ένα σημαντικό ποιοτικό μέρος της νέας εθνικής ταυτότητας, αναδείχθηκε ο Στρατός ο οποίος σύμφωνα με τον ίδιο τον Κεμάλ Ατατούρκ, όταν το Οθωμανικό γραφειοκρατικό σύστημα υπάκουσε στις προσταγές των Δυτικών Δυνάμεων ήταν αυτός που σήκωσε το βάρος της αντίστασης και μετέτρεψε την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε νίκη του νεότευκτου Τουρκικού έθνους.²⁰

Πολλά έχουν γραφεί σχετικά με το ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της Κεμαλικής ιδεολογίας ταυτίζονται πλήρως με τη μιλιταριστική ιδεολογία των

¹⁹ Ο Κεμάλ Ατατούρκ έδωσε ειδική βαρύτητα στις νέες γενιές, αναγνωρίζοντας ότι μόνο με αυτό τον τρόπο θα εδραίωνε την ιδεολογική του παρουσία και το μεταρρυθμιστικό του έργο στο νέο σκηνικό της χώρας. Για το λόγο αυτό ο ίδιος επεξεργάστηκε ένα ειδικό πρόγραμμα σπουδών για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα σε μαθήματα όπως η Ιστορία, ενώ προσέλαβε 70 γερμανούς ακαδημαϊκούς στα Πανεπιστήμια της Κωνσταντινούπολης και της Άγκυρας, ώστε να αποκαθλώσει το παλιό θεοκρατικό ακαδημαϊκό κατεστημένο και να δημιουργήσει ένα νέο, ικανό να εντάξει τους νέους πολίτες της χώρας στην κοσμική ιδεολογία. Περισσότερα για την εκπαιδευτική πολιτική του Κεμάλ Ατατούρκ βλέπετε: Y. Alptekin, [Can Progressive Education Be Translated into a Progressive Idea? Dewey's Report on Turkish Education](http://ined.org), (International Journal on Progressive Education, 2006), vol. 2, no. 2 ([http:// inased.org](http://ined.org)).

²⁰ Το πλήρες κείμενο του λόγου του Κεμάλ Ατατούρκ μπορεί κάποιος να το διαβάσει στο: <http://www.netkitap.com/nutuk/Ataturk>.

Στρατιωτικών. Ένα τέτοιο συμπέρασμα όμως δεν συνάδει με μια ενδελεχή ανάλυση των Κεμαλικών ιδεολογικών πυλώνων – ένα μείγμα ολοκληρωτισμού και ελιτίστικης ολιγαρχίας με έντονες επιρροές από τη φασιστική ιδεολογία του Μουσολινικού καθεστώτος – ούτε με την προσωπικότητα του Κεμάλ Ατατούρκ που δεν ανεχόταν τη συγκατοίκηση στην εξουσία με κανέναν εσωτερικό παράγοντα του νέου κατεστημένου. Οι λόγοι για την ειδική σχέση μεταξύ Στρατού και Κεμαλισμού βρίσκονται στο ότι ο ίδιος ο Ατατούρκ γνώριζε ότι δίχως τη συγκατάθεση του Στρατού οι μεταρρυθμίσεις του κινδύνευαν να πέσουν στο κενό. Οι πιέσεις από το παλαιό Οθωμανικό σύστημα εξουσίας, που αντιδρούσε βλέποντας τον παραγκωνισμό του, ήταν ακόμα ισχυρές και ο Κεμάλ αναζήτησε ισχυρούς συμμάχους στο εσωτερικό της χώρας που θα μπορούσαν να εγγυηθούν την εδραίωση του νέου συστήματος.²¹ Για το λόγο αυτό ακριβώς ο Στρατός όχι μόνο δεν έχασε κάποια από τα προνόμια τα οποία κατείχε κατά τη διάρκεια του αυτοκρατορικού παρελθόντος, αλλά αναβαθμίστηκε σε βασικό υποστηρικτή της Κεμαλικής ιδεολογίας.²² Αξίζει δε να αναφέρουμε το ακόλουθο συμβάν που δείχνει την ισχύ του Στρατού στις εσωτερικές πολιτικές ισορροπίες της εποχής εκείνης. Τον Μάιο και Ιούνιο του 1926 ο Ατατούρκ πραγματοποίησε μια μεγάλη περιοδεία στα νότια και δυτικά της χώρας για να επιθεωρήσει ο ίδιος την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων του. Λίγο πριν μπει στη Σμύρνη, στις 15 Μαΐου, αποκαλύφθηκε ένα σχέδιο δολοφονίας εναντίον του ίδιου και οι συνωμότες συνελήφθησαν. Γρήγορα οι ανακρίσεις οδήγησαν σε πρώην ηγετικά στελέχη των Νεότουρκων που ήταν δυσареστημένα με την πολιτική των μεταρρυθμίσεων του Ατατούρκ. Ανάμεσα τους ήταν και οι ανώτατοι στρατιωτικοί και ήρωες της περιόδου της αντίστασης Κιαζίμ Καραμπεκίρ, Αλή Φουάτ, Ρεφέτ και Τζαφέρ Ταγιάρ. Ενώ όλοι οι άλλοι στασιαστές οδηγήθηκαν στη φυλακή και εκτελέστηκαν, οι προαναφερόμενοι αφέθηκαν ελεύθεροι μετά από χορήγηση αμνηστίας από τον ίδιο τον Ατατούρκ.²³ Ο σημαντικότερος λόγος για αυτή τη σπάνια επίδειξη μεγαλοψυχίας από τον Κεμάλ ήταν ότι πιθανή εκτέλεση τους θα δημιουργούσε αναταραχή στο εσωτερικό του Στρατού, λόγω της ειδικής σχέσης των στασιαστών με το στράτευμα. Σε μια εποχή λοιπόν που ο Ατατούρκ δε δίστασε να συγκρουστεί ευθέως με θεσμούς και κατεστημένες αντιλήψεις αιώνων και να βγει νικητής από μια τέτοια σύγκρουση, αποφάσισε να αφήσει ατιμώρητη μια ενέργεια εναντίον της ίδιας του της ζωής, λόγω της αναγκαιότητας για τη διατήρηση των καλών σχέσεων του νέου συστήματος εξουσίας με το Στρατό.

Ο Στρατός αντιμετωπίζεται ως μια ιδιαίτερη περίπτωση ισχύος από τον πρώτο πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο οποίος ως διορατικός πολιτικός προτίμησε να εξασφαλίσει την υποστήριξη του, αναβαθμίζοντας τον στο ρόλο του προστάτη της Τουρκικής Δημοκρατίας και θεματοφύλακα του

²¹ G. S. Harris, *The Role of the Military in Turkish Politics*, (MeJ, 1965), vol. 19, no. 1

²² Στον περίφημο λόγο του Κεμάλ Ατατούρκ στο Ικόνιο το 1931 ο στρατός λαμβάνει τον χαρακτηρισμό του Θεματοφύλακα της Κεμαλικής ιδεολογίας. Α. Ε. Παρέσογλου, *Το Τουρκικό Πολιτικό Σύστημα*, στο *Η Τουρκία Σήμερα: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομία, Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία*, επιμ. Θ. Βερέμης, (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1995), σελ. 85.

²³ E.J. Zürcher, *οπ. παρ.*, σελ. 238.

μεταρρυθμιστικού του έργου. Έχουμε λοιπόν εδώ την εξής πρωτοτυπία. Στο πρώιμο τουρκικό πολιτικό περιβάλλον ο Στρατός δεν υιοθετεί μόνο το ρόλο του προστάτη της εθνικής κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της χώρας, αλλά κατ' εξαίρεση αναλαμβάνει και το ρόλο του ιδεολογικού τοποτηρητή, που στην περίπτωση της Τουρκίας σημαίνει τη διατήρηση και περαιτέρω διάδοση των μεταρρυθμίσεων του Ατατούρκ στο πολιτειακό γίγνεσθαι της χώρας.²⁴ Μεταρρυθμίσεις που είναι απολύτως συνδεδεμένες με την ίδια την ύπαρξη του κοσμικού κράτους στην Τουρκία και που ο Στρατός θα υπερασπισθεί με μεγάλη θέρμη αλλά και επιτυχία μετά το θάνατο του ιδρυτή του Τουρκικού κράτους.

²⁴ Αξίζει να αναφερθούμε στο συγκεκριμένο παράδοξο που όμοιο του δεν υπάρχει στη σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία. Καθεστώτα που στηρίχθηκαν στην ισχύ του Στρατού για να επιβιώσουν, όπως για παράδειγμα το καθεστώς του Φράνκο στην Ισπανία, δεν κατάφεραν αλλά ούτε και θέλησαν να ενισχύσουν τόσο έντονα το ρόλο και την παρουσία του Στρατού στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό. Το μόνο ίσως ανάλογο παράδειγμα το οποίο μπορούμε να αντλήσουμε από την Ιστορία είναι η Δικτατορία των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα, όταν ο Στρατός μεταμορφώθηκε σε βασική πηγή εξουσίας των πραξικοπηματιών, αλλά και πάλι ούτε η ισχύς ούτε η διάρκεια του, ούτε πολύ περισσότερο οι δομές εξουσίας που άφησε μετά την κατάρρευση του το καθεστώς των Συνταγματαρχών μπορούν να συγκριθούν με αυτό του Κεμαλισμού.

IV. Οι Παρεμβάσεις του Στρατού στην Πολιτική Ζωή της Τουρκίας: Δημοκρατική Εκτροπή και Λαϊκή Υποστήριξη

Ο θάνατος του Κεμάλ Ατατούρκ, 10 Νοεμβρίου 1938, όχι μόνο δεν επηρέασε την ισχύ του Στρατού στις πολιτικές εξελίξεις της Τουρκίας, αλλά αντιθέτως την ενίσχυσε. Για να γίνει κατανοητή η ισχύς του Στρατού στο εσωτερικό του τουρκικού πολιτικού οικοδομήματος, θα δανεισθούμε εκφράσεις από την θεολογική ορολογία. Ο Στρατός εμφανίσθηκε να είναι αυτός πλέον που κατείχε το μονοπώλιο της «Κεμαλικής αλήθειας» και διατήρησε, με τη βοήθεια του μονοπολικού Κεμαλικού πολιτικού κατεστημένου, το δικαίωμα της εμπλοκής του στα κοινά για να προστατεύσει την ουσία των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ. Δεν είναι υπερβολή να χαρακτηρίσουμε το ρόλο του Στρατού ως το ρόλο του ιερατείου στο εσωτερικό μιας συντηρητικής κοινωνίας, το οποίο αντλεί δύναμη και ισχύ από το ότι αυτό και μόνο αυτό γνωρίζει και ερμηνεύει το έργο της θεϊκής διδασχής, άρα- ελέω Θεού – έχει το δικαίωμα να παρεμβαίνει όποτε αυτό θεωρεί ότι «το ποίμνιο» ξεφεύγει από τον «ορθό δρόμο». Μπορεί λοιπόν ο Κεμάλ Ατατούρκ να κατήργησε το χαλιφάτο αλλά στη θέση του δημιούργησε μια νέα θρησκεία με αυτόν στη θέση του Προφήτη και το Στρατό στη θέση του ιερατείου. Η Οθωμανική συντηρητική παράδοση της μονοδιάστατης αλήθειας του Θεού και της πειθήνιας υποταγής των πολιτών στον εκπρόσωπο αυτού επί της γης, τον Σουλτάνο, και στους διοικητικούς θεσμούς διασώθηκε στην ουσία. Απλώς έγινε μια νέα διανομή ρόλων με το λαό να διατηρεί σταθερά τον ρόλο του ποιμνίου που αποζητά την «άνωθεν καθοδήγηση».

Ο πολιτικός κληρονόμος του Κεμάλ, ο Ισμέτ Ινονού δεν προέβη σε καμία κίνηση που θα μπορούσε να μειώσει την ισχύ του Στρατού. Αντιθέτως την ενίσχυσε. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ουδέτερη Τουρκία αντιμετώπισε το δίλημμα να μειώσει τον αριθμό των στρατιωτικών της δυνάμεων, ώστε να συμπίεσθεί το υπέρογκο λειτουργικό κόστος του στρατεύματος και να βοηθηθεί η πιεζόμενη από τη διεθνή κρίση εθνική οικονομία. Ο Ινονού προτίμησε να διατηρήσει τον αριθμό του Στρατού ως είχε και για να καλύψει το κόστος έδωσε διαταγή στην Κεντρική Τράπεζα να εκδώσει μεγαλύτερο όγκο χαρτονομισμάτων, με αποτέλεσμα να εκτιναχθεί ο πληθωρισμός σε δυσθεώρητα ύψη. Άλλο ένα βήμα του Ινονού ήταν το 1942 η υιοθέτηση μιας επιπρόσθετης φορολογίας στα εισοδήματα των μη-μουσουλμάνων πολιτών, γνωστή ως *varlik vergisi*. Η συγκεκριμένη φορολογία αφορούσε μονομερώς τη Χριστιανική και την Εβραϊκή κοινότητα της χώρας, έπληξε κυρίως όμως τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, πολλοί εκ των οποίων αναγκάστηκαν να πουλήσουν τις περιουσίες για να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις προς το κράτος. Οι περιουσίες αυτές, στην πλειοψηφία τους τουλάχιστον, ουδέποτε βγήκαν σε πλειστηριασμό ώστε να αυξηθούν τα έσοδα του κράτους. Αντιθέτως ο Ινονού τα διέθεσε σε εκλεκτούς

του καθεστώτος, μεγάλο μέρος των οποίων ήταν Στρατιωτικοί στα ανώτερα κλιμάκια.²⁵

Η πίστη του Στρατού προς τον Κεμαλισμό και η παρεμβατική του δυναμική δεν αποτυπώθηκε εμπράκτως με πράξεις, όταν στις εθνικές εκλογές του 1950 το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα κέρδισε το 39,8% του τουρκικού εκλεκτορικού σώματος και 69 έδρες στην Τουρκική εθνοσυνέλευση, ενώ το νεοϊδρυθέν Δημοκρατικό Κόμμα (*Demokrat Partisi*) 53,4% και 408 έδρες.²⁶ Ο Στρατός πρότεινε στον Ινονού να παρέμβει και να ακυρώσει το αποτέλεσμα, ώστε να μη χαθεί η εξουσία από τη γνήσια Κεμαλική παράταξη. Ο δεύτερος όμως, ίσως φοβούμενος μια ευρεία εμφύλια σύγκρουση στο εσωτερικό της χώρας αρνήθηκε τη «βοήθεια» του Στρατεύματος και παρέδωσε το θώκο της Πρωθυπουργίας στον Αντνάν Μεντερές, τον ηγέτη των Δημοκρατικών.²⁷ Τα δεινά που προκάλεσε ο εμφύλιος πόλεμος στη γείτονα Ελλάδα αλλά και οι πιέσεις της Ουάσινγκτον προς την Άγκυρα για την αποφυγή ενεργειών που θα έπλητταν την ενότητα της χώρας και θα την καθιστούσαν ευάλωτη στις Σοβιετικές πιέσεις, που την περίοδο εκείνη ήταν ακόμα έντονες, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση του Ινονού να απορρίψει την «προσφορά» του Στρατού.²⁸

Το Δημοκρατικό Κόμμα παρά την ευρεία νίκη του και τις επόμενες δύο συνεχόμενες εκλογικές διαδικασίες (1954 και 1957 αντιστοίχως), δεν έπαψε να αισθάνεται ανησυχία για τις κινήσεις του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Η ανησυχία αυτή πήγαζε κυρίως από το γεγονός ότι ο Μεντερές και τα ηγετικά στελέχη του κόμματος γνώριζαν την υποστήριξη του Στρατού στο πρόσωπο του Ινονού, του τελευταίου πολιτικού άνδρα της παλαιάς Κεμαλικής πολιτικής φρουράς. Ως μια κίνηση άμυνας λοιπόν απέναντι στο πολιτικό δίλημμα ισχύος που προέβαλε ο Στρατός, ο Μεντερές και οι επιτελείς του επιχείρησαν να σχηματίσουν ένα μέτωπο ευρείας λαϊκής υποστήριξης για το κόμμα μέσω πολιτικών «ανοιγμάτων» στις λαϊκές κοινωνικές τάξεις της Τουρκίας. Ως το πιο ισχυρό μέσο για την προσέγγιση των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων της Τουρκίας ήταν η ίδια η θρησκεία και η ισχυροποίηση της θέσης του Ισλάμ στην πρώιμη αυτή μετακεμαλική περίοδο. Ενδεικτικό στοιχείο αυτής της πολιτικής αποτελούν τα ίδια τα λόγια του Μεντερές σε προεκλογική του ομιλία που ανάμεσα στα άλλα αναφέρει:

²⁵ Περισσότερα για την οικονομική πολιτική του Ισμέτ Ινονού κατά τη διάρκεια του ΙΙ Παγκοσμίου Πολέμου και το ισχυρό πλήγμα που δέχθηκαν οι εθνικές μειονότητες στο εσωτερικό της χώρας από φορολογικούς νόμους όπως το *varlik vergisi* βλέπετε: R. N. Bali, *Bir Turklesme Seruveni (1923-1945): Cumhuriyet Yillarinda Turkiye Yahudileri*, (Istanbul, Iletisim, 1999).

²⁶ K. Karpat, *Turkey's Politics. The Transition to a Multi-Party System*, (Princeton, Princeton University Press, 1959), σελ. 18-25.

²⁷ E.J.Zurcher, οπ. παρ., σελ. 288.

²⁸ Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: N. Uslu, *Turkish – American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*, (Nova Science Publishers Inc, 2003), σελ. 47-49.

“Αγνοήσαμε την κατακραυγή των ζηλωτών της επανάστασης και επαναφέραμε την προσευχή στα αραβικά. Κάναμε δεκτή τη διδασκαλία των θρησκευτικών στα σχολεία. Στο ραδιόφωνο απαγγέλλονται αποσπάσματα από το Κοράνι. Η Τουρκία είναι μια μουσουλμανική χώρα και θα παραμείνει τέτοια.”²⁹

Οι υπερβατικές αυτές κινήσεις του Μεντερές που στην ουσία στόχευαν στην μεγιστοποίηση της εκλογικής του βάσης, προσεγγίστηκαν από το Στρατό ως προσπάθεια ακύρωσης της κοσμικής Κεμαλικής παράδοσης και κατά συνέπεια του δικού του ρόλου. Τα πρώτα έντονα ρήγματα στις σχέσεις Στρατού και κυβερνήτων φάνηκαν τον Δεκέμβριο του 1957 όταν 9 ανώτατοι αξιωματικοί συνελήφθησαν με την κατηγορία της συννομωσίας εναντίον της κυβέρνησης. Η δίκη τους έγινε δίχως ακροατήριο, οι αξιωματικοί αθώωθηκαν πανηγυρικά από το ανώτατο στρατοδικείο και καταδικάστηκε ο πληροφοριοδότης. Η κυβέρνηση παρακολουθούσε σκεπτική την επίδειξη ισχύος του Στρατού, δίχως στην ουσία να μπορεί να αντιδράσει.

Η ευθεία ρήξη όμως με το Στρατό θα ακολουθούσε μετά από σύντομο χρονικό διάστημα. Το Δημοκρατικό Κόμμα συναισθανόταν ότι παρ’ όλη την εκλογική του απήχηση στα μέσα λαϊκά στρώματα δεν μπορούσε να έχει τον πλήρη έλεγχο της χώρας με το Στρατό απέναντί του. Ο Μεντερές και το επιτελείο του επεξεργάστηκαν ένα σχέδιο που ως σκοπό είχε την άσκηση πολιτικών διώξεων εναντίον μεγάλου μέρους των ανώτατων κλιμακίων του Στρατού, ώστε να προωθηθούν πρόσωπα ελεγχόμενα από τους ίδιους και όχι από το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Στις 18 Απριλίου του 1960 οι Δημοκρατικοί, έχοντας την πλειοψηφία στην Εθνοσυνέλευση, σύστησαν ειδική μονοκομματική επιτροπή με ευρείες αρμοδιότητες για να διερευνήσουν τις σχέσεις του Ρ.Λ.Κ με ηγετικά στελέχη του Στρατού. Η επιτροπή θα κατέθετε το πόρισμα της σε διάστημα τριών μηνών και για όλο αυτήν την περίοδο αποφασίστηκε η αναστολή του συνόλου των υπολοίπων λειτουργιών της Βουλής. Η κίνηση αυτή χαρακτηρίστηκε ως αντισυνταγματική από συνταγματολόγους, ενώ ευρείες συγκρούσεις με οπαδούς του ΡΛΚ και φοιτητές συγκλόνισαν τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, που θεώρησαν ότι με την απόφαση αυτή πλήττεται η δημοκρατική λειτουργία της χώρας.³⁰

Ο Μεντερές κατάλαβε ότι η κατάσταση ξέφευγε από τον έλεγχο του και για το λόγο αυτό, σε μια προσπάθεια να αναστείλει το αρνητικό κλίμα εις βάρος του κόμματός του, αποφάσισε μια μεγάλη περιοδεία στις επαρχίες της Ιωνίας από όπου προερχόταν και ο κύριος όγκος των ψηφοφόρων του Δημοκρατικού Κόμματός. Η περιοδεία διήρκεσε από τις 20-24 Μαΐου και καλύφθηκε εκτενέστατα από το σύνολο του τουρκικού τύπου. Ικανοποιημένος από τα αποτελέσματα της περιοδείας του και έχοντας ανακτήσει την αυτοπεποίθηση

²⁹ A. Yucekok, *Turkiye' de din ve siyaset*, (Istanbul, Gercek, 1971), σελ. 90.

³⁰ E.J.Zurcher, *οπ. παρ.*, σελ. 313.

του ο Μεντερές, την αμέσως επομένη ημέρα, ανακοίνωσε ότι η εξεταστική επιτροπή της Βουλής είχε έτοιμο το πόρισμα της και θα το ανακοίνωνε στο προσεχές διάστημα. Ας σημειωθεί ότι η διάρκεια των εργασιών της ειδικής εξεταστικής επιτροπής κράτησε μόλις έναν μήνα, αντί για τρεις όπως είχε ανακοινωθεί, και αυτό δημιούργησε έντονη ανησυχία στους κύκλους του Στρατού αλλά και του ΡΛΚ που ανέμεναν η όλη προσπάθεια να καταλήξει στις καλές δυνάμεις. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήρθε τις πρώτες πρωινές ώρες της 27ης Μαΐου, όταν μονάδες του Στρατού κατέλαβαν τα κυβερνητικά κτήρια στην Άγκυρα και την Κωνσταντινούπολη, συλλαμβάνοντας όλα τα μέλη της κυβέρνησης και τους βουλευτές του Δημοκρατικού Κόμματος καθώς και τον Πρωθυπουργό αλλά και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Τζελάλ Μπαγιάρ. Το πρώτο ανακοινωθέν του Στρατού έκανε λόγο για την προσπάθεια του στρατεύματος να αποτρέψει την αδελφοκτόνο σύγκρουση και να απεμπλακεί ο πολιτικός κόσμος από την αδιέξοδη κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει λόγω της διάθεσης του Δημοκρατικού Κόμματος να αλλοιώσει τον Κεμαλικό χαρακτήρα του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η ανακοίνωση τόνιζε τέλος ότι η επέμβαση του Στρατού είχε υπερκομματικό χαρακτήρα και κινούνταν προασπιστικά στο πνεύμα και στις αρχές του Κεμάλ Ατατούρκ.³¹

Είναι σημαντικό, για την κατανόηση της ψυχολογίας του Στρατού, να αναφέρουμε ότι αν και υπήρχαν φωνές μέσα στους κύκλους των πραξικοπηματιών που πίεζαν για να αναλάβουν κυβερνητικά χαρτοφυλάκια με υπεραυξημένες αρμοδιότητες, εν τούτοις επικράτησε η στάση του εξ' αποστάσεως ελέγχου των διαδικασιών. Ο Στρατός δεν επιθυμούσε μια θεαματική αλλαγής τη φύση των αρμοδιοτήτων του. Οι ιθύνοντες άλλωστε γνώριζαν πολύ καλά ότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε οριστική παύση της ανώριμης δημοκρατίας *ala turka* και απομάκρυνση της χώρας από το Κεμαλικό κεκτημένο. Αντιθέτως, ο κύριος στόχος του Στρατού κινούνταν στη βάση της διαφύλαξης των σημαντικών προνομίων που είχε διασφαλίσει στο εσωτερικό της τουρκικής πολιτικής ζωής, στέλνοντας παράλληλα ένα ισχυρό μήνυμα σε όλους αυτούς που είχαν κάνει το λάθος να υποτιμήσουν τον ειδικό του ρόλο και την ετοιμότητα του να επέμβει υπέρ αυτού.

Μετά από λίγους μήνες, τον Οκτώβριο του 1960, οι Στρατιωτικοί κάλεσαν γνωστούς Συνταγματολόγους της χώρας για να σχεδιάσουν ένα νέο Σύνταγμα. Ο στόχος των στρατιωτικών ήταν να νομιμοποιήσουν τα αποτελέσματα της επέμβασης τους μέσα από ένα νέο συνταγματικό κώδικα που θα αποδυνάμωνε τις πολιτικές παρατάξεις και το ρόλο τους στο εσωτερικό της τουρκικής κοινωνίας και θα αναδείκνυε τους ίδιους ως τον ισχυρότερο παράγοντα, όχι απλώς του εγχώριου πολιτικού συστήματος αλλά, του ελεγκτικού μηχανισμού που θα είχε την ευθύνη της εύρυθμης και ανεμπόδιστης λειτουργίας της χώρας. Έτσι το νέο Σύνταγμα προνοούσε για τη δημιουργία ενός δεύτερου νομοθετικού σώματος που ονομάστηκε Γερουσία, με υπεραυξημένες αρμοδιότητες αρνησικυρίας απέναντι στην όποια νομοθετική πρωτοβουλία κατέθετε η Βουλή προς επικύρωση. Τα μέλη της Γερουσίας θα εκλεγόταν,

³¹ W. F. Weiker, The Turkish Revolution 1960 – 1961, (Washington, Brookings Institution, 1963), σελ. 20-21.

εκτός από ένα μέρος που θα διοριζόταν από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Θεσμοθετήθηκε το εκλογικό σύστημα της αυξημένης απλής αναλογικής ώστε να διασφαλισθεί ότι κανένα κόμμα δεν θα μπορούσε να συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή, ενώ τέλος αποφασίστηκε η ίδρυση του *Milli Giuvenlik Kurulou* (Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας) που συμμετείχαν όλα τα ανώτατα στελέχη του Στρατού και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και είχε γνωμοδοτικό ρόλο σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, εξοπλιστικών προγραμμάτων και θεμάτων ασφαλείας.³²

Είναι γεγονός ότι το νέο Σύνταγμα, όσο οξύμωρο κι αν αυτό ακούγεται, ήταν πιο φιλελεύθερο από αυτό του 1924. Λόγω της διάθεσης του Στρατού να διευρύνει το πεδίο της εκπροσώπησης στην τουρκική πολιτική αρένα και να εισέλθουν νέοι «παίκτες» στο πολιτικό σύστημα της χώρας – για ευνόητους λόγους αποδυνάμωσης και όχι περαιτέρω δημοκρατικοποίησης - το δικομματικό πολιτικό σύστημα υποχώρησε δίνοντας την ευκαιρία του ιδεολογικοπολιτικού και κομματικού πλουραλισμού, για πρώτη φορά, στην τουρκική πολιτική ιστορία. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι νομιμοποιήθηκε η λειτουργία αριστερών/εργατικών κομμάτων και συνδικάτων που είχαν σοσιαλιστική και σοσιαλδημοκρατική κατεύθυνση και προωθούσαν την ταξική αναδιάρθρωση της τουρκικής κοινωνικής κλίμακας. Η απόφαση αυτή του Στρατού δείχνει τη μεγάλη αυτοπεποίθηση του αναφορικά με τη μεγιστοποίηση του παρεμβατικού του ρόλου στα κοινά της χώρας. Ο Στρατός δεν νιώθει ότι απειλείται από το εργατικό/συνδικαλιστικό κίνημα, λόγω της χαμηλής απήχησης του στο εσωτερικό της Τουρκικής κοινωνίας, αλλά κυρίως λόγω της ετοιμότητας των Στρατιωτικών να παρέμβουν δυναμικά οποτεδήποτε κρίνουν οι ίδιοι ότι κάτι τέτοιο είναι αναγκαίο. Αξιολογώντας την κίνηση αυτή θα την χαρακτηρίζαμε εξόχως εύστοχη. Ο Στρατός δεν ήρθε σε ευθεία σύγκρουση με τον τουρκικό λαό, ούτε πολύ περισσότερο μείωσε τις συνταγματικές του ελευθερίες. Αντιθέτως προβλήθηκε μέσα από τις προαναφερόμενες πρωτοβουλίες για τη δημιουργία ενός νέου Συντάγματος, ως ο παράγοντας αυτός που προωθεί τον πολιτικό πλουραλισμό στο εσωτερικό της χώρας και ακυρώνει τις όποιες κριτικές ενάντια στον κεντρικό πυρήνα της Κεμαλικής ιδεολογίας για αντιδημοκρατικές πρακτικές.

Στην ουσία μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι, την εποχή εκείνη ο Στρατός ήταν το αυθεντικό Κεμαλικό κόμμα στην πολιτική κλίμακα ισχύος της Τουρκίας και μέσα από τις συγκεκριμένες συνταγματικές ρυθμίσεις γίνονταν μια συντονισμένη προσπάθεια ώστε να ισχυροποιηθούν οι δεσμοί σύνδεσης μεταξύ της Κεμαλικής ιδεολογίας και της κοινής γνώμης και να αναδυθεί υπεράνω της πολιτειακής δυσλειτουργίας και του πολιτικού ανταγωνισμού ο Κεμαλικός ιδεολογικοπολιτικός πυλώνας. Δηλαδή ο ίδιος ο Στρατός. Η ανάδειξη του Στρατού στη θέση του νόμιμου εκφραστή της Κεμαλικής ιδεολογίας συνεχίζεται ακόμη και σήμερα, ανεπηρέαστη από τις εξελίξεις στην κεντρική ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή.

³² Άρθρο 111, παράγραφος 3 του Τουρκικού Συντάγματος του 1961.

Το εγχείρημα πέτυχε και οι πολλαπλοί στόχοι των στρατιωτικών απαντήθηκαν όλοι. Το γεγονός ότι για πρώτη φορά ο Στρατός υπερέβαινε το πολιτικό προνόμιο της προβολής του ως ο θεματοφύλακας του Κεμαλισμού και αποκτούσε Συνταγματικό αλλά και νομιμοποιητικό ρόλο, σε εθιμικό επίπεδο μέσω της δημοκρατικής εκτροπής και σε θεσμικό επίπεδο μέσα από τη δημιουργία του Ανώτατου Συμβουλίου Ασφαλείας, δεν προβλημάτισε πολλού στο εσωτερικό της Τουρκίας. Αντιθέτως χαιρετίστηκε ως χειροπιαστή απόδειξη της ενίσχυσης των δημοκρατικών θεσμών της χώρας, μέσω της δημιουργίας ενός πανίσχυρου και αδιαμφισβήτητου ελεγκτικού μηχανισμού.³³

Σε μια χώρα όμως όπως η Τουρκία, δίχως την απαραίτητη δημοκρατική παιδεία και παράδοση και τον «εθισμό» στην απρόσκοπτη λειτουργία των θεσμών, ο πολυκομματικός και ιδεολογικός πλουραλισμός σε συνδυασμό με το εκλογικό σύστημα της ενισχυμένης απλής αναλογικής, που είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό ανίσχυρων και ετερόκλητων κυβερνητικών συνασπισμών συνεργασίας, δημιούργησε νέα προβλήματα πολιτειακής και πολιτικής φύσεως. Οι βομβιστικές επιθέσεις και οι πολιτικές δολοφονίες εισήλθαν ξαφνικά στην πολιτική καθημερινότητα της χώρας, ενώ τα μεγάλα αστικά κέντρα γινόταν συχνά πυκνά το πεδίο βίαιων συγκρούσεων μεταξύ αριστερών και ακροδεξιών ομάδων. Τα μηνύματα της εξέγερσης του Μάη του '68 εναντίον του μεταπολεμικού κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού αστικού κατεστημένου έφτασαν και στην Τουρκία και οργανώσεις της αριστεράς και της επαναστατικής αριστεράς άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους με ιδιαίτερα δυναμικό τρόπο. Οργανώσεις όπως το *Turkyie Istci Kioilou Kurtulous Ordusou* (Απελευθερωτικός Στρατός Εργατών και Αγροτών Τουρκίας) ή το *Turkyie Halk Kurtulous Partisi – Gephesi* (Λαϊκό Απελευθερωτικό Κόμμα – Μέτωπο Τουρκίας) άνοιξαν στο εσωτερικό τους το διάλογο για την αναγκαιότητα της ένοπλης σύγκρουσης με το αστικό πολιτικό κατεστημένο της χώρας, ώστε να πραγματοποιηθούν οι κοινωνικές ανακατατάξεις που προωθούσαν. Πολύ σύντομα περνώντας από τα λόγια στην πράξη, υποδέχθηκαν το καλοκαίρι του 1968 τον 6^ο Αμερικανικό Στόλο στη Σμύρνη με τυφλές βομβιστικές επιθέσεις που στοίχισαν τη ζωή σε 10 Τούρκους πολίτες.³⁴ Στον αντίποδα της δράσης της Επαναστατικής Αριστεράς εμφανίστηκε η Άκρα Δεξιά μέσα από τη δημιουργία του κόμματος *Milliyeci Haraket Partisi* (Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης) και τη δημιουργία της περιώνυμης νεολαίας της, γνωστή για τις ακρότητες και το φανατισμό της, *Buzkurtlar* (Γκριζοί Λύκοι).

³³ Η δυνατότητα που δόθηκε στους πανεπιστημιακούς συνταγματολόγους να μετέχουν στη χάραξη του νέου Συντάγματος αλλά και η ίδρυση, για πρώτη φορά στην βραχύβια τουρκική πολιτική ιστορία, αριστερών πολιτικών και συνδικαλιστικών παρατάξεων έδωσε την ευκαιρία σε χιλιάδες φοιτητές και εργαζόμενους να διαδηλώσουν υπέρ του ρόλου του Στρατού και του νέου Συντάγματος. Από την άλλη το σύνολο της διανοήσης της χώρας εκφράστηκε θετικά για τις εξελίξεις καθώς έβλεπε σημαντικά βήματα εκδημοκρατισμού και το τέλος μιας δεκαετούς κρίσης που επηρέαζε την ελεύθερη άσκηση των πολιτικών πεποιθήσεων. Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: E. Shafak, *Accelerating the Flow of Time: Soft Power and the Role of Intellectuals in Turkey*, (World Literature Today, 2006), 80th issue, σελ. 5-24.

³⁴ Περισσότερα για τη δράση της Επαναστατικής Αριστεράς στην Τουρκία την εποχή εκείνη βλέπετε: M.J. Kenville, *Devrimci Sol: A Study of Turkey's Revolutionary Left and its Impact on United States Interests, 1968 – 1999*, (Monterey, Storming Media, 2000), σελ. 12 – 34.

Η συγκρούσεις των δύο αντιπάλων συνασπισμών έφεραν τη χώρα στα πρόθυρα της συνταγματικής αναρχίας. Η τότε κυβέρνηση Ντεμιρέλ αποδείχθηκε ανίκανη να σταματήσει τις συγκρούσεις. Το κενό εξουσίας που είχε αρχίσει πλέον να φαίνεται ιδιαίτερος έντονα στην πολιτική δομή της χώρας καλύφθηκε για άλλη μια φορά από το ανώτατο Κεμαλικό ιερατείο, το Στρατό. Στις 12 Μαρτίου 1971 ο αρχηγός του ΓΕΣ παρέδωσε στον Πρωθυπουργό της χώρας ένα υπόμνημα/τελεσίγραφο που ζητούσε το σχηματισμό δυνατής και αξιόπιστης κυβέρνησης που θα έβαζε τέλος στην αναρχία και θα προστάτευε το Κεμαλικό πνεύμα, το νόμο και την τάξη. Σε διαφορετική περίπτωση ο Στρατός θα επενέβαινε. Η αντίδραση του Ντεμιρέλ ήταν η παραίτηση του από το θώκο της Πρωθυπουργίας, δίνοντας το δικαίωμα στους Στρατηγούς να σχηματίσουν νέα ελεγχόμενη κυβέρνηση με πρωθυπουργό το στέλεχος του Ρ.Α.Κ. και συνταγματολόγο Νιχάτ Ερίμ. Η νέα κυβέρνηση με την υποστήριξη του Στρατού ξεκίνησε ένα ανελέητο κυνηγητό εναντίον των οργανώσεων της αριστεράς και άκρας αριστεράς. Περίπου 5.000 άτομα συνελήφθησαν, ενώ το Εργατικό Κόμμα κηρύχθηκε παράνομο. Η νέα κυβέρνηση ψήφισε σημαντικές τροποποιήσεις στο Σύνταγμα του 1961, περιορίζοντας τις αστικές ελευθερίες και καταργώντας την αυτονομία των Πανεπιστημίων, του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης. Ο μόνος χώρος που δεν επηρεάστηκε από τις συνταγματικές περιοριστικές μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης Ερίμ ήταν για μια ακόμα φορά ο Στρατός. Οι εξουσίες του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας πλέον συμπεριέλαβαν την αυτόβουλη παροχή συμβουλών προς την κυβέρνηση, ενώ δημιουργήθηκαν ειδικά *Devlet Giuvenlik Mahkemesi* (Δικαστήρια Εθνικής Ασφάλειας) που ανέλαβαν τις δίκες πολιτικών κρατουμένων και αποτελούσαν καθ' ολοκληρίαν από Στρατοδικές.³⁵

Για άλλη μια φορά η επέμβαση του Στρατού δεν έφερε αντιμέτωπο το θεματοφύλακα του Κεμαλισμού με τον τουρκικό λαό. Αντιθέτως, η συντηρητική τουρκική κοινωνία με τα οξυμένα αντι-κομμουνιστικά αντανάκλαστικά (λόγω της πίεσης της Σοβιετικής Ένωσης κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου του Ψυχρού Πολέμου στην περιοχή της Ν.Α. Ευρώπης)³⁶ υποδέχθηκε ανακουφισμένη την επιστροφή στην Κεμαλική τάξη και νομιμότητα. Είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε σε αυτό το σημείο ότι ο Στρατός δεν κινήθηκε εναντίον των πλειοψηφιών, γεγονός που θα οδηγούσε τη χώρα σε μεγαλύτερη πολιτική ανωμαλία, αλλά επικέντρωσε τη δράση του στις μειοψηφίες, κυρίως της άκρας αριστεράς, που το Τουρκικό αστικό σύστημα σε όλες του τις βαθμίδες, θεωρούσε ως αντιπάλους, τόσο στο διπολικό σκηνικό αντιπαράθεσης όσο και στο ιστορικό παρελθόν των δύο πρώην αυτοκρατοριών. Έτσι, η μεγιστοποίηση των εξουσιών του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας και η δημιουργία των Δικαστηρίων Εθνικής Ασφαλείας

³⁵ E. J. Zürcher, οπ. παρ., σελ. 334-336.

³⁶ Το ζήτημα των ανατολικών συνόρων της Τουρκίας και οι απαιτήσεις της ΕΣΣΔ αναφορικά με την απόκτηση στρατιωτικής βάσης στα στενά των Δαρδανελίων είναι τα σημαντικότερα ζητήματα διαφοροποίησης μεταξύ των δύο χωρών την πρώτη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Για περισσότερα βλ. B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, (Oxford University Press, 1969), II εκδ., σελ. 313.

προσεγγίσθηκε από την πλειοψηφία της Τουρκικής κοινής γνώμης ως άλλο ένα μέσο προστασίας της ιδιόμορφης Τουρκικής αστικής δημοκρατίας.

Η επέμβαση του Στρατού προκάλεσε ένα «κυνήγι μαγισσών» ευρείας κλίμακας στο εσωτερικό της Τουρκικής αριστεράς, γεγονός που επέτρεψε στο ακροδεξιό τμήμα της τουρκικής πολιτικής κλίμακας να δυναμώσει ακόμα περισσότερο, απαιτώντας παράλληλα από τις τουρκικές κυβερνήσεις μεγαλύτερες υποχωρήσεις στον τομέα του κοσμικού χαρακτήρα του Τουρκικού κράτους. Οι Γκριζοί Λύκοι δρούσαν ανενόχλητοι με τραγικότερη στιγμή τη δολοφονία 100 Αλεβιτών από τα μέλη της ακροδεξιάς οργάνωσης τον Δεκέμβριο του 1978, ενώ ως αντίβαρο της δράσης τους εμφανίστηκε το εθνικομαρξιστικό Κουρδικό Εργατικό Κόμμα, το γνωστό ΡΚΚ, με αρχηγό του τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν. Την ίδια στιγμή η εθνική οικονομία και οι δείκτες παραγωγικότητας βρισκόταν στο χαμηλότερο σημείο στην ιστορία της χώρας. Οι δύο μεγάλες παγκόσμιες πετρελαιοκρίσεις (1973-1974 & 1979-1980) οδήγησαν το πολιτικό κατεστημένο της Άγκυρας να καλύψει το δυσβάσταχτο ενεργειακό κόστος με την τύπωση μεγαλύτερου αριθμού χαρτονομισμάτων, ενώ παράλληλα το εξωτερικό χρέος αυξανόταν σημαντικά. Στις αρχές του 1970 ο πληθωρισμός βρισκόταν στο 20%. Στα τέλη της ίδιας δεκαετίας ο πληθωρισμός είχε σκαρφαλώσει στο 90%, απαξιώνοντας την Τουρκική Λίρα τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό αυτής. Οι ασφυκτικές πολιτικοοικονομικές πιέσεις είχαν δημιουργήσει ένα στενό και δίχως ορίζοντα πλαίσιο δράσης για τις εθνικές κυβερνήσεις της χώρας στο επίπεδο της ανάπτυξης και της μεσοίας επιχειρηματικότητας.

Παράλληλα για άλλη μια φορά παρουσιάστηκε κενό εξουσίας στην επιβολή της εσωτερικής κοινωνικής ειρήνης. Σε πολλές περιοχές της ασιατικής ενδοχώρας ο νόμος και η τάξη επιβαλλόταν κατά το δοκούν από ακροδεξιές οργανώσεις που δρούσαν ανεξέλεγκτες, ενώ οι συγκρούσεις μεταξύ αστυνομίας και οπαδών της επιστροφής στις Ισλαμικές ρίζες είχαν γίνει πλέον καθημερινό φαινόμενο. Η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι ήρθε στις 6 Οκτωβρίου 1979, όταν σε μια μεγάλη διαδήλωση στο Ικόνιο χιλιάδες μέλη ισλαμικών οργανώσεων εκτός νόμου απαίτησαν την επιστροφή του ισλαμικού ιερού νόμου και αρνήθηκαν να τραγουδήσουν τον τουρκικό εθνικό ύμνο.³⁷ Ο συνδυασμός όλων των προαναφερόμενων καταστάσεων και η δεινή θέση στην οποία είχε περιέλθει η χώρα, τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικοπολιτικά, οδήγησε το Στρατό στο να εκδώσει ένα νέο τελεσίγραφο – ανάλογο με το περιεχόμενο του 1971. Το πολιτικό σύστημα αποδείχθηκε για άλλη μια φορά ότι δε διέθετε οξυμένα αντανεκλαστικά και απέτυχε να υλοποιήσει τις πολιτικές αυτές που θα απελευθέρωναν το άρμα της χώρας από το τέλμα στο οποίο είχε περιπέσει. Έτσι, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1980 ο τουρκικός στρατός πήρε για άλλη μια φορά την κατάσταση στα χέρια του. Το πρώτο ανακοινωθέν των πραξικοπηματιών έλεγε ότι οι ένοπλες δυνάμεις είχαν καταλάβει την εξουσία λόγω του ότι τα κρατικά όργανα είχαν περιέλθει σε

³⁷ M.A.Birand, *The Generals Coup in Turkey. An Inside Story of 12 September 1980*, (London, Brassey's Defence Publishers, 1987), σελ. 42-44.

αδράνεια.³⁸ Οι πραξικοπηματίες ανέστειλαν τη λειτουργία της Βουλής, το σύνολο των κομμάτων κηρύχθηκαν παράνομα όπως και οι δύο κυριότερες εργατικές συνομοσπονδίες, από άποψη συμμετοχής και παρέμβασης στην πολιτική ζωή της χώρας, η σοσιαλιστική DISK και η ακροδεξιά *Milliyetçi İctisî Cendikalari Konfederasyonu* (Συνομοσπονδία Εθνικιστικών Εργατικών Συνδικάτων). Από την πρώτη στιγμή ο Στρατός ξεκαθάρισε τις προθέσεις του και οι ηγέτες του πραξικοπήματος, με επικεφαλής τον Στρατηγό Κενάν Εβρέν, δήλωσαν ότι η αναστολή των δημοκρατικών λειτουργιών της χώρας θα ήταν σύντομη. Σύμφωνα με τους ίδιους πρόθεση τους δεν ήταν να καταλάβουν την εξουσία. Το παράδειγμα άλλωστε της δημοκρατικής εκτροπής στην Ελλάδα λόγω της εκεί αυτόβουλης επέμβασης του Στρατού και τα δεινά που επέφερε για τη γείτονα η εμπλοκή των Συνταγματάρχων στη διακυβέρνηση της χώρας, λειτούργησε διδακτικά για τους Τούρκους αξιωματικούς.

Για άλλη μια φορά ο Στρατός παρουσίασε την επέμβαση του ως κίνηση προστασίας της Κεμαλικής λειτουργίας του κράτους και της Δημοκρατίας. Η πρώτη ανακοίνωση των πραξικοπηματιών ήταν η ακόλουθη, ενδεικτική της μεθοδολογίας που είχε ακολουθηθεί από τους προγενέστερους τους:

“Ο σκοπός της επιχείρησης αυτής είναι η διαφύλαξη της ακεραιότητας της χώρας και της εθνικής ενότητας, η παρεμπόδιση ενός εμφυλίου πολέμου, η εδραίωση εκ νέου της ύπαρξης του κύρους του κράτους, καθώς και εξαφάνιση όλων των παραγόντων που εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος”³⁹

Το μεγάλο κύμα συλλήψεων που ξέσπασε εναντίον συνδικαλιστών και πολιτικών⁴⁰ δεν επηρέασε την καθημερινότητα της πλειοψηφίας των Τούρκων πολιτών, ενώ η οριστική παύση των συγκρούσεων και των βομβιστικών επιθέσεων αντιμετωπίστηκε θετικά από την κοινή γνώμη. Το επόμενο βήμα των Στρατιωτικών ήταν η σταδιακή αποκατάσταση της συνταγματικής λειτουργίας της χώρας. Στις 23 Οκτωβρίου του 1981 συνήλθε μια συμβουλευτική συνέλευση τεχνοκρατών με βασική αποστολή τη δημιουργία ενός νέου Συντάγματος. Το νέο Σύνταγμα τέθηκε σε δημοψήφισμα στις 7 Νοεμβρίου του 1982 και ουσιαστικά ήταν ένα συνονθύλευμα νόμων και κανόνων που θα διατηρούσε την εσωτερική τάξη και ασφάλεια της χώρας εις βάρος των συνταγματικών ελευθεριών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ίδιας της λειτουργίας της Δημοκρατίας. Μια από τις πολλές «πρωτοτυπίες» του

³⁸ *ibid.*

³⁹ Ειδική έκδοση της Γ.Γ του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, *12 September in Turkey: Before and After*, (Ankara, 1982), σελ. 229 στο Α.Ε. Παρέσογλου, *οπ. παρ.* σελ. 87.

⁴⁰ Μέσα σε έξι εβδομάδες είχαν συλληφθεί 15.000 άτομα, ενώ έναν χρόνο αργότερα ο αριθμός των συλληφθέντων είχε φθάσει στους 122.600. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Στρατός κινήθηκε τόσο εναντίον της Αριστεράς όσο και εναντίον της Άκρας Δεξιάς, σε μια προσπάθεια να ενισχύσει τη σύνδεση του με τον ευρύτερο μεσαίο κοινωνικό χώρο της Τουρκίας που ήταν και η πλειοψηφία Περισσότερα για τις πολιτικές διώξεις της εποχής εκείνης βλέπετε: C.H.Dodd, *The Crisis of Turkish Democracy*, (Beverly, Eothen, 1983), σελ. 43-45.

νέου Συντάγματος αφορούσε το ότι προνοούσε για την ανάδειξη του ηγέτη των πραξικοπηματιών, στρατηγού Κενάν Εβρέν, στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας για επτά συναπτά έτη, ενώ ο ρόλος του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας αναβαθμίστηκε ακόμα περισσότερο και οι αποφάσεις του πλέον έλαβαν δεσμευτικό χαρακτήρα για την όποια κυβέρνηση.⁴¹ Το νέο Σύνταγμα υπερψηφίστηκε με ποσοστό 91,4%⁴² και η Τουρκία μπήκε σε μια νέα Συνταγματική πραγματικότητα που με τις κατά καιρούς επιμέρους αναδιαμορφώσεις χαρακτηρίζει τη χώρα μέχρι και σήμερα.

Η τελευταία Συνταγματική επέμβαση του Στρατού έλαβε χώρα στις 28 Φεβρουαρίου του 1997 που έμεινε γνωστή στην ιστορία ως το βελούδινο πραξικόπημα. Η συστηματική φιλελευθεροποίηση του Τουρκικού πολιτικού συστήματος στη δεκαετία του 80, με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 1987,⁴³ επέτρεψε στις πολιτικές δυνάμεις της άκρας δεξιάς και πιο συγκεκριμένα στις ισλαμικοπολιτικές δυνάμεις να επανέλθουν δυναμικά στην κεντρική πολιτική σκηνή της χώρας. Το Κόμμα της Ευημερίας (*Refah Partisi*) του βετεράνου της πολιτικής και ενός από τα δυναμικότερα στελέχη της Ισλαμικής πτέρυγας, Νετζεμντίν Ερμπακάν, άρχισε να αναδύεται ως ρυθμιστικός παράγοντας στις πολιτικές ισορροπίες της χώρας.

Ο σημαντικότερος ίσως λόγος για την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ στην Τουρκία ήταν η στρατηγική που ακολούθησε ο Τουργκούτ Οζάλ, ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς άνδρες της σύγχρονης Τουρκίας, ο οποίος επιδίωξε να κινητοποιήσει υπέρ του τις μάζες της υπαίθρου που παρέμεναν βαθύτατα συντηρητικές και πιστές στο θρησκευτικό δόγμα των προγόνων τους, δίχως όμως να αμφισβητεί τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Ο ξαφνικός όμως θάνατος του Οζάλ τον Απρίλιο του 1993 δημιούργησε ένα δυσαναπλήρωτο πολιτικό κενό στο επίπεδο της πολιτική εκπροσώπησης των συντηρητικών στρωμάτων της τουρκικής κοινωνίας που έσπευσε να το καλύψει ο έμπειρος ισλαμιστής Ερμπακάν. Η ανοδική πορεία του κόμματος του αποτυπώθηκε τόσο στις δημοτικές εκλογές του 1994, όσο και στις εθνικές εκλογές του 1995. Η εσωτερική κρίση που κυριαρχούσε στο εσωτερικό των Κεμαλικών κομμάτων και οι προσωπικές αντιπάθειες μεταξύ των ηγετικών

⁴¹ Για μια αναλυτική παρουσίαση των νέων αρμοδιοτήτων του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας βλέπετε: Γ. Καραμπελιάς, Η Αβάσταχτη Ελαφρότητα της Πολιτικής Κυριαρχίας των Στρατιωτικών στην Τουρκία: Η Θεσμική Διάσταση, στο Η Σύγχρονη Τουρκία: Κοινωνία, Οικονομική και Εξωτερική Πολιτική, επιμ. Θ. Βερέμης & Θ.Π.Ντόκος, (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης, 2002), σελ. 246-249.

⁴² Αξίζει να σημειωθεί ότι το υπερβολικό ποσοστό του 91,4% προήλθε κυρίως λόγω της πίεσης του κατεστημένου στη μεγάλη μάζα των πολιτών. Η ψηφοφορία υπήρξε υποχρεωτική, όποιος δεν ψήφισε έχανε τα εκλογικά του δικαιώματα για πέντε χρόνια, είχε απαγορευτεί κάθε αρνητική κριτική για το νέο Σύνταγμα από τα ΜΜΕ και τέλος η ψηφοφορία πήρε εθνικό χαρακτήρα, αφού το καθεστώς προέβαλε την αρνητική ψήφο ως «αποκλειστικό προνόμιο» των Κούρδων. Η αλήθεια είναι όμως ότι το νέο Σύνταγμα θα υπερψηφίζόταν από την πλειοψηφία του τουρκικού λαού, έστω και σε μικρότερο ποσοστό. Η δημοτικότητα του Εβρέν και των συντρόφων του βρισκόταν στα ύψη λόγω της επιστροφής της Τουρκίας σε καθεστώς εσωτερικής ειρήνης.

⁴³ Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: Χ.Κ. Γιαλλουρίδης, Η Τουρκία στον 21^ο αιώνα: Ο Μακρύς Δρόμος Προς την Ευρώπη, (Αθήνα, Σιδέρης, 2004), σελ. 166-168.

φυσιογνωμιών του κοσμικού πολιτικού κόσμου (βλ. Γιλμάζ- Τσιλέρ κ.α.) βοήθησαν τον Ερμπακάν να ανέβει στην πρωθυπουργία της χώρας στις 28 Ιουνίου του 1996 μέσω μιας πολιτικά παράταιρης συμμαχίας με την Τανσουό Τσιλέρ και το κόμμα του Ορθού Δρόμου (*Dorgu Yol Partisi*). Πολλοί αναλυτές προσεγγίζουν τη συμπεριφορά του Ερμπακάν από το θώκο της Πρωθυπουργίας ως υπερφίαλη και αλαζονική, αφού ξεκίνησε μια συστηματική πρόκληση εναντίον του Στρατού και του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους. Ο έμπειρος όμως Ερμπακάν δεν παρασύρθηκε από τις σειρήνες της εξουσίας, αλλά από τις πιέσεις στο εσωτερικό του κόμματος του. Οι οπαδοί του Κόμματος της Ευημερίας είδαν την άνοδο της παράταξης στην Πρωθυπουργία ως τη δυναμική επιστροφή του Ισλάμ που δεν θα περιοριζόταν σε πολιτικό επίπεδο αλλά θα επηρέαζε τις πολιτειακές και κοινωνικές δομές του κράτους. Ο ίδιος ο Ερμπακάν λοιπόν είχε να επιλέξει τη λεκτική τουλάχιστον ικανοποίηση των απαιτήσεων των ψηφοφόρων του, διατηρώντας την ελπίδα ότι θα μπορούσε να ελέγξει τη σφοδρότητα των αντιδράσεων του Στρατού, και να αποφύγει την αποπομπή του από το ίδιο του το κόμμα⁴⁴. Όπως όμως έδειξαν οι εξελίξεις ο ίδιος απέτυχε πλήρως να ελέγξει τα στελέχη της παράταξης του και να συνειδητοποιήσει ότι ο Στρατός δεν θα είχε το παραμικρό πρόβλημα να επέμβει για άλλη μια φορά όταν οι συνθήκες το απαιτούσαν και το επέτρεπαν.

Η συγκατοίκηση της κυβέρνησης Τσιλέρ – Ερμπακάν χαρακτηρίστηκε από οικονομική κάμψη στην εθνική παραγωγή, αύξηση των ποσοστών ανεργίας στους νέους, έντονη κρατική διαφθορά και συνεχόμενες τριβές με το στράτευμα, λόγω της επιφανειακής αμφισβήτησης του Τούρκου Πρωθυπουργού προς τον κοσμικό χαρακτήρα της χώρας. Κι ενώ η εθνική οικονομία της χώρας παρουσίαζε μια από τις σημαντικότερες κάμψεις των τελευταίων δεκαετιών, την ίδια περίοδο η κυβέρνηση αποφάσιζε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα εκσυγχρονισμού των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων σε τεχνολογικές υποδομές και στο χώρο της αμυντικής βιομηχανίας. Τα οικονομικά μεγέθη μιλούν από μόνα τους. Για τα πρώτα δέκα χρόνια το κόστος του εκσυγχρονιστικού σχεδίου θα άγγιζε το ποσό των 25-30 δισεκατομμυρίων δολαρίων, ποσό που θα έφτανε στα 150 δισεκατομμύρια δολάρια στα επόμενα τριάντα χρόνια.⁴⁵ Το σχέδιο αυτό επικυρώθηκε από την Τουρκική Εθνοσυνέλευση μετά από απόφαση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας και αρκετοί αναλυτές τότε είχαν σπεύσει να προαναγγείλουν μια

⁴⁴ Χαρακτηριστική είναι η συνέντευξη που παραχώρησε στη βρετανική εφημερίδα *Guardians* τον Σεπτέμβριο του 1996 που πήρε την κατεύθυνση μιας προσωπικής εξομολόγησης. Ανάμεσα στα άλλα ο Ερμπακάν είπε ότι οφείλει να σεβαστεί τις επιθυμίες των ανθρώπων που τον ψήφισαν και ότι αν ο ίδιος διαπιστώσει ότι δεν μπορεί να σταθεί στο ύψος των απαιτήσεων τότε θα παραιτηθεί από το θώκο της Πρωθυπουργίας. Σε ερώτηση του δημοσιογράφου αν ανησυχεί για την αντίδραση του Στρατού ο Ερμπακάν τόνισε ότι οι εποχές έχουν αλλάξει στην Τουρκία και πως ο ίδιος θα φροντίσει ώστε να μη δοθεί η παραμικρή αφορμή στο Στρατό για να παρέμβει στην πολιτική ζωή της χώρας.

⁴⁵ Τόσο για τα χαμηλά επίπεδα της Τουρκικής οικονομία κατά τη διάρκεια της περιόδου της κυβέρνησης συνεργασίας Ερμπακάν – Τσιλέρ, όσο και αναλυτικά στοιχεία για το πρόγραμμα εκσυγχρονισμού των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο δεν έχει ανασταλεί, βλέπετε: H.T. Elliot, *The Political Economy of Turkish Military Modernization*, (*The Middle East Review of International Affairs*, Gloria Center, Dec. 2004), vol. 8, No.4, Article 5.

κίνηση τακτικής των κυβερνήσεων, με στόχο να ικανοποιήσουν τα πάγια αιτήματα των Στρατηγών για αύξηση των εξοπλιστικών προγραμμάτων των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας και να εξασφαλίσουν την ανοχή τους. Το στρατιωτικό ιερατείο όμως της Τουρκίας δεν ήταν διατεθειμένο και δεν είχε κανένα λόγο να υπαναχωρήσει των θέσεων του, πόσο μάλλον για ένα σχέδιο υλικοτεχνικής ενίσχυσης του Στρατού που θα είχε τη δυνατότητα να το επιβάλει σε οποιαδήποτε κυβέρνηση. Το μαξιμαλιστικό αυτό εξοπλιστικό σχέδιο της χώρας δεν ήταν μια προσπάθεια κατευνασμού των Στρατιωτικών, αλλά μια ξεκάθαρη επίδειξη ισχύος του Στρατού με αποδέκτη τον πολιτικό κόσμο της χώρας. Ο εσωτερικός άλλωστε συσχετισμός δυνάμεων δεν επέτρεπε σε κανέναν πολιτικό σχηματισμό, ακόμα και στον κυβερνητικό συνασπισμό να προβεί σε κινήσεις τακτικής έναντι των Στρατιωτικών. Αντιθέτως το ίδιο το Σύνταγμα έδινε τη δυνατότητα στο Στρατό, μέσω των αρμοδιοτήτων του Συμβουλίου Ασφαλείας, να επιβάλει τη θέληση του, δίχως να έχει να σκεφτεί το πολιτικό κόστος των αποφάσεων που δρομολογούσε.

Οι σχέσεις μεταξύ Στρατού και Ερμπακάν χειροτέρευαν μέρα με την ημέρα και τα γεγονότα άρχισαν να παίρνουν τη μορφή χιονοστιβάδας. Την πρωτοχρονιά του 1997 ο Ισλαμιστής δήμαρχος της πόλης Sintzan, κοντά στην Άγκυρα, διοργάνωσε εκδήλωση υπέρ του Παλαιστινιακού Αγώνα υπό την ονομασία «Βραδιά για την Ιερουσαλήμ». Στην εκδήλωση είχε προσκληθεί ο Ιρανός πρέσβης ο οποίος μίλησε εναντίον του Ισραήλ, στενού συμμάχου της Τουρκίας, και εναντίον του κοσμικού χαρακτήρα του Τουρκικού κράτους. Η απάντηση του Στρατού ήρθε τρεις ημέρες μετά, όταν μια μεγάλη φάλαγγα στρατιωτικών οχημάτων παρέλασε μέσα στο κέντρο της πόλης απλώς και μόνο για να στείλει τα κατάλληλα μηνύματα στους αρμόδιους αποδέκτες, ενώ ο ίδιος ο Δήμαρχος παύθηκε των καθηκόντων του και φυλακίστηκε με την κατηγορία της αναμόχλευσης θρησκευτικού πάθους. Στις 28 Φεβρουαρίου ο Στρατός παρέδωσε μια σειρά αιτημάτων στην κυβέρνηση που ως στόχο είχαν να περιορίσουν την παρουσία των Ισλαμιστών στην παιδεία και στη δημόσια διοίκηση. Λίγες εβδομάδες αργότερα το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας ανακοίνωσε ότι το επιτελείο του Πολεμικού Ναυτικού σχημάτισε μια ειδική εξεταστική επιτροπή εμπειρογνομόνων με σκοπό τη συλλογή στοιχείων για ενέργειες φονταμενταλιστικού χαρακτήρα από μέλη της κυβέρνησης, που ως σκοπό είχαν να πλήξουν τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους.⁴⁶ Η κυβέρνηση απεδέχθη το Στρατιωτικό τελεσίγραφο στις 13 Μαρτίου, αλλά στην ουσία δεν έκανε τίποτα για να το εφαρμόσει. Ήταν φανερό ότι ο Ερμπακάν προσπαθούσε να κερδίσει χρόνο, ενώ από την άλλη ήταν σίγουρος ότι μια βίαιη επέμβαση των Στρατιωτικών δεν θα ήταν δυνατή λόγω του ότι ο Στρατός δεν θα έκανε μια κίνηση που θα έδινε την ευκαιρία στους οπαδούς του Ισλαμικού κόμματος να διαδηλώσουν στους δρόμους για τυχόν ακύρωση της λαϊκής ετυμηγορίας. Η σκέψη του Ερμπακάν ήταν ορθή ως προς το πρώτο σκέλος. Άλλωστε όπως έχουμε δει μέχρι τώρα όλες οι κινήσεις του Στρατού γινόταν με έναν τέτοιο τρόπο που διασφάλιζαν την εσωτερική ενότητα της χώρας και την ανοχή αν όχι την υποστήριξη της κοινής γνώμης. Ο Ερμπακάν όμως έκανε το λάθος να υποτιμήσει τις στενές σχέσεις του

⁴⁶ E. J. Zurcher, οπ. παρ., σελ. 383.

Κεμαλικού πολιτικού συστήματος με τους Στρατιωτικούς και την απόλυτη εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης στις κινήσεις του κεμαλικού ιερατείου, που για άλλη μια φορά προετοιμαζόταν να παρουσιασθεί στην κοινή γνώμη ως ο μοχλός θωράκισης της λειτουργίας του τουρκικού πολιτεύματος.

Στις 20 Μαΐου η κυβέρνηση Ερμπακάν – Τσιλέρ ξεπέρασε με επιτυχία την πρόταση μομφής στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση από τα κόμματα της αντιπολίτευσης που κατηγορούσαν τον Ερμπακάν ως προδότη των Κεμαλικών αρχών, αλλά την επομένη ημέρα ο Εισαγγελέας του Ανώτατου Δικαστηρίου της χώρας, Βουράλ Σαβάς, ζήτησε να κηρυχθεί παράνομο το Κόμμα Ευημερίας προβάλλοντας ως αιτιολογία ότι το κόμμα είχε μεταβληθεί σε εστία οργανωμένης εγκληματικής δράσης.⁴⁷ Ως επιστέγασμα όλων των παραπάνω την ίδια ημέρα με την ευθεία επίθεση του εισαγγελέα εναντίον του Κόμματος της Ευημερίας μια γενική απεργία συντάραξε απ' άκρη σ' άκρη την Τουρκία, όταν εργαζόμενοι και εργοδότες, για πρώτη φορά στη συνδικαλιστική ιστορία της χώρας, αποφάσισαν να δημιουργήσουν ένα κοινό μέτωπο αγώνα εναντίον του Κόμματος της Ευημερίας, υπό την επωνυμία «Μέτωπο για τον Κοσμικό Χαρακτήρα της Κοινωνίας».⁴⁸ Σαν αποτέλεσμα όλων των παραπάνω, δεκάδες βουλευτές του Κόμματος του Ορθού Δρόμου της Τανσού Τσιλέρ εγκατέλειψαν τον κυβερνητικό συνασπισμό. Στα μέσα του Ιουνίου η κυβερνητική πλειοψηφία μέσα στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση ήταν πλέον ανατρέψιμη. Στις 18 Ιουνίου ο Ερμπακάν υπέβαλε την παραίτηση του από την κυβέρνηση. Η κίνηση του ήταν στρατηγικής σημασίας. Ο ίδιος θεωρούσε ότι ο Στρατός δεν θα τολμούσε να συγκρουόταν ευθέως με ένα από τα δικά του παιδιά – την Τσιλέρ – και ότι θα τη διατηρούσε στη θέση της Πρωθυπουργίας.

Με τον τρόπο αυτό ο ίδιος θα απέφευγε τις πολιτικές διώξεις αφού η Τσιλέρ, για λόγους αυτοπροστασίας, δεν θα κατηγορούσε το συγκάτοικο της στην Πρωθυπουργία για όλα αυτά που επιθυμούσε να του προσάψει ο Στρατός. Ο Ερμπακάν όμως έκανε λάθος στις εκτιμήσεις του. Ο Στρατός, προβλέποντας την κίνηση του Ερμπακάν, αποκάλυψε ότι ο σύζυγος της Τσιλέρ ήταν αναμειγμένος σε ένα τεράστιο σκάνδαλο διαφθοράς και διακίνησης πολιτικού χρήματος. Ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ προσέφερε απόλυτη πολιτική κάλυψη στην Τσιλέρ και στο σύζυγο της για το όλο θέμα, αλλά έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Μεσοút Γιλμάζ ηγέτη του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας (*Anavatan Partisi*). Η Τσιλέρ αποδέχθηκε τον πολιτικό συμψηφισμό και αποχώρησε οικειοθελώς από την Πρωθυπουργία, ενώ ο Γιλμάζ υπό τις ασφυκτικές πιέσεις του Στρατού σχημάτισε κυβέρνηση συνασπισμού με τον Μπουλέντ Ετσεβίτ (Κόμμα Δημοκρατικής Αριστεράς) και τον Χουσαμεντίν Τσιτορούκ (Κόμμα Δημοκρατικής Τουρκίας). Ο Στρατός είχε για άλλη μια φορά δείξει την πραγματική του ισχύ αλλά και την άρνηση του να ανεχθεί το οτιδήποτε θεωρούσε ότι μπορεί να επηρεάσει τον Κεμαλικό χαρακτήρα του κράτους. Οι αντιδράσεις από την κοινή γνώμη της Τουρκίας ήταν, για άλλη μια φορά, ενισχυτικές προς το Στρατό. Από την κυβέρνηση εκδιώχθηκαν μια πολιτικός

⁴⁷ E. J. Zürcher, οπ. παρ., σελ. 384.

⁴⁸ Turkish Daily News, 22nd May 1997

που κατηγορούταν ως βαθύτατα διεφθαρμένη και ένας Ισλαμιστής που, σύμφωνα με την κοινή γνώμη της Τουρκίας, απειλούσε τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους και επιθυμούσε την αναβίωση του Ισλαμικού παρελθόντος της Τουρκίας. Ας σημειωθεί επίσης ότι η τελευταία επέμβαση των Στρατιωτικών στην Τουρκία ήταν μια επίδειξη ισχύος. Ο Στρατός δεν επενέβη στην ουσία, με τον ίδιο τρόπο που είχε κάνει στο παρελθόν, αλλά άσκησε ασφυκτική πίεση μέσω του πολυεπίπεδου συστήματος εξουσίας, που εμείς στη Δύση το ονομάζουμε βαθύ Κεμαλικό κράτος αλλά στην Τουρκία ονομάζεται και εκλαμβάνεται από την κοινή γνώμη ως το ίδιο το πολιτειακό σύστημα της χώρας.

V. Ρόλος και η Θέση του Στρατού σήμερα

A) Η εκλογική νίκη του Adalet ve Kalkinima Partisi

Αρκετοί ήταν αυτοί, ανάμεσα τους έγκυροι και καταξιωμένοι αναλυτές και δημοσιογράφοι τόσο της Ευρώπης όσο και της Ελλάδας, που προσέγγισαν την θεαματική εκλογική νίκη της παράταξης του Ρ.Τ.Ερντογάν στις εκλογές του 2002, του *Adalet ve Kalkinima Partisi* (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης), ως την αντεπίθεση του εκσυγχρονισμού απέναντι στο Κεμαλικό κατεστημένο και πρωτίστως εναντίον του ίδιου του Στρατού.⁴⁹ Αργότερα θα εξετάσουμε ενδελεχώς την ορθότητα ή όχι της συγκεκριμένης άποψης, αλλά πρώτα είναι αναγκαίο να αναλύσουμε τους λόγους της θριαμβευτικής νίκης του κόμματος των «Ισλαμοδημοκρατών» [sic].⁵⁰

Η άνοδος στην εξουσία των γνήσιων εκπροσώπων του Κεμαλισμού αμέσως μετά το βελούδινο πραξικόπημα του 1997 απέτυχε να δημιουργήσει τις νέες δομές οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ομόνοιας που η τουρκική κοινή γνώμη προσδοκούσε. Η οικονομική κατάρρευση του κράτους το Νοέμβριο του 2000 και τον Οκτώβριο του 2001 δημιούργησε ακόμα μεγαλύτερες πιέσεις στα χαμηλόμισθα οικονομικά στρώματα της χώρας με την ταυτόχρονη αύξηση του πληθωρισμού.⁵¹ Η δεινή οικονομική κατάσταση δημιούργησε νέες εντάσεις και ρήξεις στο εσωτερικό της τουρκικής κοινωνίας, ενώ η κυβέρνηση παρακολουθούσε αμήχανα τις εξελίξεις δίχως να είναι σε θέση να εφαρμόσει μια σταθερή εξυγιαντική οικονομική πολιτική προοπτικών. Ο μεγάλος σεισμός του Αυγούστου του 1999 που χτύπησε κυρίως τα παράλια της Ιωνίας και η κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού εκτάκτων αναγκών ήταν άλλο ένα

⁴⁹ Χαρακτηριστική είναι η ανταπόκριση του έγκριτου δημοσιογράφου κ. Τσίμα για το κρατικό κανάλι της Νέας Ελληνικής Τηλεόρασης τη νύχτα των εκλογών του Νοεμβρίου του 2002 από την Τουρκία, που παρουσιάζει τη νίκη του Ρ.Τ.Ερντογάν ως το άνοιγμα μιας νέας σελίδας στην πολιτική ιστορία της Τουρκίας, αλλά και του Peter Preston, εγνωσμένης αξίας διπλωματικού συντάκτη της εφημερίδας Guardian στα ζητήματα διεθνών σχέσεων και διεθνούς πολιτικής στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, που στο γνωστό πλέον άρθρο του Look into the Dark Heart of Europe, The Guardian, November 11 2002, γράφει ότι η νίκη των Ισλαμιστών του Ερντογάν αποτελεί την απαρχή της στρατιωτικής ήττα του πολιτικοστρατιωτικού κεμαλικού κατεστημένου.

⁵⁰ Η θριαμβολογία που ακολούθησε στο εσωτερικό της Ελλάδας μετά την άνοδο των Ισλαμιστών του Ερντογάν στην Τουρκία οδήγησε ακόμα και στη δημιουργία ενός νέου «όρου» στην Πολιτική Ιδεολογία, αυτού των Ισλαμοδημοκρατών. Στην ουσία βεβαίως αυτός ο όρος αποτελεί ένα λεκτικό εφεύρημα αφού Ισλάμ και αστική δημοκρατία αποτελούν δύο έννοιες ασύμβατες. Μεγάλη προσοχή πρέπει να δοθεί στο συγκεκριμένο σημείο αφού η ασυμβατότητα της σχέσης του Ισλάμ με την αστικού τύπου δυτική Δημοκρατία δεν σημαίνει ότι το πρώτο προωθεί τον ολοκληρωτισμό ή ότι είναι κοινωνικά ανάληγο. Περισσότερα για τις σχέσεις Ισλάμ και των δημοκρατικών θεσμών βλέπετε: C. Cox & J. Marks, The West, Islam and Islamists: Is Ideological Islam Compatible with Liberal Democracy?, (London, Civitas, 2003). Αν θέλουμε να υιοθετήσουμε έναν νέο πολιτικό όρο για το κόμμα του Ρ.Τ. Ερντογάν το οποίο διαφέρει, τουλάχιστον σε επίπεδο ηγεσίας, από το κόμμα του Ερμπακάν είναι «Ισλαμοανανεωτές».

⁵¹ B. Rubin, The Turkish Economy in Crisis, (Frank Cass Publishers, 2003), σελ. 85-93.

μεγάλο πλήγμα για την κυβέρνηση και για το Κεμαλικό πολιτικό σύστημα γενικότερα.⁵² Το τελειωτικό «χτύπημα» όμως για την κυβέρνηση ήταν τα σοβαρά προβλήματα υγείας του Τούρκου Πρωθυπουργού Μπ. Ετσεβίτ και η άρνηση του να παραχωρήσει την εξουσία, παρά την εμφανέστατη αδυναμία του να ασκήσει πλέον τα καθήκοντα του. Ο ηγεμονισμός του Τούρκου Πρωθυπουργού οδήγησε στη διάλυση του κυβερνητικού συνασπισμού και στην αποσπίρτηση πολλών στελεχών της παράταξης που ίδρυσαν το Κόμμα της Νέας Τουρκίας (*Yeni Turkiye Partisi*), με αποτέλεσμα τον πολυκερματισμό της εκλογικής δύναμης του Κεμαλισμού σε πολλές παρατάξεις της Κεντροαριστεράς και του Κέντρου.⁵³

Όλοι οι προαναφερόμενοι λόγοι δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τον εκλογικό θρίαμβο του *Adalet ve Kalkinima Partisi*. Το κόμμα του Ρ.Τ Ερντογάν εμφανίσθηκε διαφοροποιημένο από την πολιτική σκέψη του Ερμπακάν. Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης στον προεκλογικό του λόγο εμφανίσθηκε φίλο-ευρωπαϊκό – εγκαταλείποντας την παραδοσιακή Ισλαμική πολιτική στάση που προωθούσε το άνοιγμα της χώρας προς τα ισλαμικά κράτη της Κεντρικής Ασίας. Στο οικονομικό επίπεδο επελέγη η φιλολαϊκή πολιτική των παροχών και των φοροελαφρύνσεων στα μεσαία και μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα. Τέλος στο επίπεδο της εικόνας ένας υπέργηρος και φανερά καταπονημένος Ετσεβίτ είχε να ανταγωνισθεί με το νέο και ακμαίο Ερντογάν, που ως δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης είχε δει τα ποσοστά δημοφιλίας του να εκτοξεύονται και που η λαϊκή του καταγωγή και η αλματώδης αναρρίχηση του στην πολιτική κλίμακα της χώρας διεύρυναν το ποσοστό απήχησης του στις εκλογικές μάζες, πέρα από τον σκληρό πυρήνα των παραδοσιακών ψηφοφόρων του εκάστοτε Ισλαμικού κόμματος. Η παράταξη του Ερντογάν κέρδισε το 34% του τουρκικού εκλεκτορικού σώματος, ενώ το μόνο άλλο κόμμα που κατάφερε να μπει στη Βουλή ήταν το Ρ.Λ.Κ του Ν. Μπαϊκάλ που συγκέντρωσε το 19%. Όλα τα άλλα κόμματα δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν το εκλογικό πλαφόν του 10% και να εκλέξουν εθνικούς αντιπροσώπους.⁵⁴ Το ερώτημα λοιπόν που πρέπει να μας απασχολήσει είναι αν οι εκλογές του 2002 αποτελούν το προοίμιο αποδόμησης του Κεμαλικού κράτους, όπως το γνωρίζουμε μέχρι σήμερα.

Είναι σημαντικό εξ' αρχής να ξεκαθαρίσουμε ότι το ποσοστό που έλαβαν οι Ισλαμιστές στις εκλογές δεν είναι ποσοστό μιας συμπαγούς

⁵² Αξίζει εδώ να αναφέρουμε την οξυδέρκεια που η Ελληνική πολιτεία επέδειξε στην κρίση που έπληξε την Τουρκία κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου και τη σημαντική βοήθεια που η χώρα μας έδωσε στην Τουρκία σε υλικοτεχνικές υποδομές και ανθρωπιστικό υλικό. Η στάση αυτή εγκαινίασε ένα νέο κεφάλαιο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, γνωστή και ως η διπλωματία των σεισμών, που η πραγματική της αξία θα αποτιμηθεί πλήρως από τον ιστορικό του μέλλοντος και αφορά κυρίως τη στάση της τουρκικής κοινής γνώμης απέναντι στην Ελλάδα.

⁵³ E.J.Zurcher, οπ. παρ., σελ. 389-390.

⁵⁴ Για μια πλήρη καταγραφή των αποτελεσμάτων των εκλογών του Νοεμβρίου του 2002, καθώς και του Τουρκικού εκλογικού συστήματος βλέπετε: A. Carkoglu, *Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning?*, (Middle East Review of International Affairs, Dec. 2002), vol. 6, No.4, σελ. 30-41.

ιδεολογικοπολιτικής ομάδας Τούρκων πολιτών. Ασφαλώς και ουδείς μπορεί να αμφισβητήσει ότι η πλειοψηφία των ψηφοφόρων του Κόμματος της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης ανήκουν στον ιδεολογικό πυρήνα της συντηρητικής Ισλαμικής πολιτικής ιδεολογίας, αλλά από την άλλη δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι το κόμμα του Ερντογάν ψηφίσθηκε και από μια μεγάλη μερίδα των Κούρδων πολιτών, καθώς και αριστερών τμημάτων της κοινωνίας, όσο παράδοξο κι αν αυτό ακούγεται. Οι ρίζες των καλών σχέσεων των Ισλαμιστών με το Κουρδικό στοιχείο φτάνουν στην εποχή της Πρωθυπουργίας Ερμπακάν και στην προσπάθεια του δεύτερου να έρθει σε πολιτική συνεννόηση με την πλειοψηφία των Κούρδων που δεν συγκινούνται πολιτικά από τον εθνικομαρξιστικό ακτιβισμό του ΡΚΚ και στοχεύουν στην βελτίωση των όρων διαβίωσης τους στο εσωτερικό της Τουρκικής κοινωνίας. Η εκτεταμένη χρήση του επιχειρήματος της κοινής θρησκείας (Σουνιτικό θρησκευτικό δόγμα) αλλά και οι υποσχέσεις για βελτίωση των όρων λειτουργίας και συμμετοχής των Κούρδων στο εσωτερικό της χώρας, πριμοδότησαν το κόμμα του Ερμπακάν με χιλιάδες κουρδικούς ψήφους στις εκλογές του 1995, μια υποστήριξη που κληροδοτήθηκε στον επόμενο ηγέτη της ευρύτερης Ισλαμικής πολιτικής ιδεολογίας, τον Ερντογάν, στις εκλογές του 2002.⁵⁵

Επίσης δεν πρέπει να θεωρείται ως ανεδαφικό το γεγονός ότι μια μεγάλη μερίδα της Αριστεράς στήριξε το Ισλαμικό Κόμμα στις εκλογές του 2002, αν και ιδεολογικά οι απόψεις τους διαφέρουν συνολικά. Η Αριστερά στις πλέον εξτρεμιστικές απολήξεις της - Μαρξιστικό-λενινιστική, Τροτσκιστική, Μαιοϊκή, Αναρχοσυνδικαλιστική, δεν έχει το προνόμιο της νόμιμης πολιτικής εκπροσώπησης, όπως άλλωστε έχουμε ήδη αναφέρει, στην τουρκική πολιτική σκηνή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι πολίτες με αριστερές και ακροαριστερές πεποιθήσεις να απέχουν από τις εκλογικές διαδικασίες. Το ποσοστό όμως αποχής στις εκλογές του 2002 ήταν ελάχιστο (3%) – όπως άλλωστε και των άκυρων/λευκών ψηφοδελτίων (5%) – γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι Τούρκοι αριστεροί προσήλθαν στις κάλπες. Η αριστερή ψήφος προς τους Ισλαμιστές πήρε τη μορφή της ψήφου διαμαρτυρίας προς το Κεμαλικό σύστημα. Χαρακτηριστική ήταν η εκπομπή/έρευνα του BBC λίγες ημέρες μετά τις εκλογές, στα κρατικά Πανεπιστήμια της χώρας. Η εκπομπή προσέγγισε τις εκτός νόμου αριστερές και αριστεριστικές νεολαίες και μίλησε με τα ηγετικά μέλη αυτών σχετικά με το πώς προσεγγίζουν την άνοδο των Ισλαμιστών στην εξουσία. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων προέκυψε ότι

⁵⁵ Η πολιτική συνεννόηση με το Κουρδικό στοιχείο πήρε το όνομα «Νοτιοανατολικό σχέδιο». Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: Χ. Κ. Γιαλλουρίδης, οπ. παρ., σελ. 172. Επίσης στο Β. Duran, *Approaching the Kurdish Question via Adil Duzen: An Islamists Formula of the Welfare Party for Ethnic Co-existence*, (Journal of Muslim Minority Affairs, April 1998), vol. 18, σελ. 111-128. Επίσης πρέπει να τονισθεί ότι η ήπια αυτή πολιτική προσέγγισης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης προς τον Κουρδικό πληθυσμό μπορεί να προσεγγίζεται από μερίδα των δυτικών αναλυτών ως μια προσπάθεια της χώρας να ακολουθήσει τις Ευρωπαϊκές οδηγίες για βελτίωση του πλαισίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις μειονότητες που κατοικούν στο εσωτερικό της χώρας (για παράδειγμα επετράπη η εκφώνηση ειδήσεων και άλλων προγραμμάτων στην Κουρδική γλώσσα από το ραδιόφωνο και την τηλεόραση), αλλά ουσιαστικά τέτοιου είδους κινήσεις αποτελούν πάγια Ισλαμική πολιτική θέση.

πολλοί εκ των φοιτητών είχαν ψηφίσει το κόμμα του Ερντογάν «*απλώς και μόνο για να διαφοροποιηθούν (differentiate) από τα υπόλοιπα αστικά Κεμαλικά κόμματα*» και για να «*δηλώσουν την αντίθεση τους με το αστικό κεμαλικό πολιτικό πλαίσιο*». ⁵⁶ Είναι σημαντικό λοιπόν για τον ερευνητή που επιθυμεί να προβεί σε ποιοτικές αναλύσεις αναφορικά με την εκλογική συμπεριφορά των Τούρκων ψηφοφόρων, αλλά και με τη δυναμική των κομμάτων στην εγχώρια πολιτική σκηνή, να γνωρίζει ότι το υψηλό ποσοστό των Ισλαμιστών του Ερντογάν δεν προέρχεται μόνο από ψήφους των οπαδών του κόμματος. Αν προεκτινουμε τη σκέψη μας θα διαπιστώσουμε ότι κάτι τέτοιο σημαίνει ότι το αποτέλεσμα των επόμενων εκλογών στην Τουρκία δεν θα δώσει μια τόσο μεγάλη πλειοψηφία στο κυβερνών κόμμα, αν και σύμφωνα με έγκυρες προβλέψεις το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης θα είναι ξανά πρώτο ⁵⁷, και δεν θα περιορίσει την σύνθεση της Τουρκικής εθνοσυνέλευσης σε δύο μόνο παρατάξεις. ⁵⁸

Η ειδική θέση του Στρατού στο πολιτειακό σύστημα της χώρας δείχνει ότι δεν έχει καμφθεί. Παρά τις φιλόδοξες επιθυμίες των ισλαμιστών να περιορίσουν το ρόλο του Στρατεύματος στην πολιτική ζωή της χώρας αυτό δεν έχει καταστεί δυνατό. Οι λόγοι γι' αυτή την αδυναμία του κυβερνώντος κόμματος θα παρουσιασθούν παρακάτω. Είναι όμως απορίας άξιο, αν ένα κόμμα το οποίο διακαώς επιθυμεί να αναπροσαρμόσει το ρόλο του Στρατού στις πολιτικές εξελίξεις της χώρας και έχει κερδίσει μια τόσο μεγάλη πλειοψηφία στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση και παρ' όλα αυτά δεν είναι σε θέση να προβεί στις κινήσεις αυτές που θα μειώσουν την πολιτική επιρροή του Στρατού, τότε ποιος στα αλήθεια θα μπορέσει να πετύχει κάτι τέτοιο; Αν αναλογιστούμε μάλιστα ότι οι συνθήκες δεν θα είναι ποτέ ξανά τόσο ευοίωνες από άποψης αριθμητικής υπεροχής σε επίπεδο κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης για τις πολιτικές δυνάμεις που στοχεύουν στην υποβάθμιση του ρόλου του Στρατού και στην παράλληλη αναβάθμιση της δικής τους επιρροής.

⁵⁶ Βλέπετε παραγωγή του BBC, όπως αυτή προβλήθηκε στο BBC World στην εκπομπή Hard Talking στις 3 Δεκεμβρίου του 2002.

⁵⁷ Country Report Turkey, Economist Intelligence Unit, The Economist (www.theeconomist.com).

⁵⁸ Κρίνοντας από την κυβερνητική φθορά του κόμματος του Ερντογάν αλλά και από τις ποιοτικές μετρήσεις του τελευταίου έτους το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης δείχνει ότι έχει απώλειες στο ζήτημα της πρόθεσης ψήφου στην τάξη του 8% με 10%. Αυτό σημαίνει ότι διατηρεί στο σύνολο του το ποσοστό των παραδοσιακών Ισλαμιστών ψηφοφόρων αλλά χάνει τους κεντρώους και αριστερούς ψηφοφόρους που έχουν απογοητευτεί από την αδυναμία της παράταξης να προωθήσει τις εκσυγχρονιστικές προεκλογικές της εξαγγελίες και να περιορίσει το ρόλο του Στρατεύματος στην πολιτική ζωή της χώρας. Για περισσότερα στοιχεία δείτε: Turkish Daily News, Political Surveys of 2006.

Β) Ο Ρόλος του Στρατού στην Ευρωπαϊκή Προοπτική της Τουρκίας

Στο σύγχρονο διεθνές σύστημα εκτός της αναζήτησης και κατοχύρωσης της ισχύος από τα ίδια τα κράτη, σημαντικό ρόλο πλέον παίζουν και οι διεθνείς ή υπερεθνικοί οργανισμοί που επηρεάζουν καταλυτικά την πορεία, τη θέση και το ποσοστό ισχύος των κρατών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κατά καιρούς κατηγορηθεί από ειδικούς αναλυτές, και όχι αδικώς, ότι αδυνατεί να λειτουργήσει θεσμικά στο πολιτικό επίπεδο και ο ρόλος της περιορίζεται σε ζητήματα οικονομικής και μονεταριστικής πολιτικής. Αν εξαιρέσουμε τον εμφύλιο πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, η Ε.Ε δεν έχει καταφέρει να αναπτύξει τους μηχανισμούς αυτούς ώστε να ασκηθεί μια συντεταγμένη και σταθερή πολιτική ευρείας κλίμακας, ικανής να δημιουργήσει τις συνθήκες αυτές ώστε ο ευρωπαϊκός αυτός υπερεθνικός οργανισμός να είναι σε θέση να επηρεάσει τις διεθνείς εξελίξεις του 21^{ου} αιώνα. Η μοναδική ίσως περίπτωση που η Ευρώπη λειτουργεί ως πόλος άσκησης πολιτικής ισχύος στο διεθνές σύστημα είναι η περίπτωση της Τουρκίας και οι προοπτικές ένταξης της δεύτερης στους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς ως ισότιμο μέλος. Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης αναφορικά με τις προϋποθέσεις ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και η διαδικασία παρακολούθησης (*monitoring*) του τρόπου εκπλήρωσης των κριτηρίων αυτών αποτελεί ίσως την πλέον πολιτική κίνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την εποχή της ίδρυσης της.

Ένα από τα σημαντικότερα σημεία των κριτηρίων της Κοπεγχάγης είναι η ειδική θέση και ο ιδιόμορφος ρόλος του Στρατού στην κλίμακα ισχύος της πολιτικής αρένας της Τουρκίας, που τοποθετείται στη λίστα των πολιτικών κριτηρίων.⁵⁹

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει ότι ο ειδικός ρόλος του Στρατού στο τουρκικό πολιτικό σύστημα δεν επιτρέπει στη χώρα να ακολουθήσει τις μεταρρυθμίσεις αυτές που θα καταστήσουν τη χώρα ακόλουθη με το ευρωπαϊκό αστικό δημοκρατικό κεκτημένο. Ο Στρατός σύμφωνα με ειδικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί από γνωστά ινστιτούτα Πολιτικής Ανάλυσης και Διεθνών Σχέσεων δρα ως ανεξάρτητος παράγοντας πολιτικής ισχύος, δίχως να υπόκειται σε ελεγκτικούς συνταγματικούς μηχανισμούς, ενώ οι Στρατιωτικοί εκλαμβάνουν, πλέον, τους εαυτούς τους ως κηδεμόνες (*custodians*) και όχι ως υπερασπιστές (*defenders*) του Συντάγματος.⁶⁰

Ο ρόλος του Στρατού στη Τουρκία σήμερα διατηρεί την ισχυρή παρεμβατικότητα του, ενώ από την άλλη συνεχίζει να απολαμβάνει την υποστήριξη και την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της κοινής γνώμης.

⁵⁹ 2004 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession, SEC (2004), σελ. 11.

⁶⁰ Governance and the Military: Perspectives for Change in Turkey, ed. S. Faltas & S. Jansen, (Center for European Security Studies, 2006), σελ. 11,18-29.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι σε μια δημοσκόπηση του 2003, λίγο μετά την εκλογική νίκη των Ισλαμιστών, το 88% της τουρκικής κοινής γνώμης συνεχίζει να θεωρεί το Στρατό ως τον πιο αξιόπιστο θεσμό στη χώρα.⁶¹ Ο Στρατός ελέγχει κριτικά το σύνολο του πολιτικού συστήματος της χώρας και να κατακρίνει δημοσίως τις ενέργειες αυτές που κινούνται εναντίον στον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Σε όλες τις πρόσφατες πολιτικές κρίσεις ο Στρατός, με δημόσιες παρεμβάσεις του, έχει πάρει θέση απέναντι στις αποφάσεις της νόμιμα εκλεγμένης κυβέρνησης της χώρας. Στο θέμα των κατηγοριών για τον τότε αρχηγό του τουρκικού ΓΕΣ και νυν αρχηγό ΓΕΕΘΑ, Γιασάρ Μπουγιουκανίτ, αναφορικά με τη σύσταση συμμορίας και τη διενέργεια βομβιστικών επιθέσεων με την αιτιολογία της αντί-Κουρδικής προπαγάνδας, ο πρώην Αρχηγός ΓΕΕΘΑ, Χιλμί Οζκόκ, αρνήθηκε να διενεργήσει έστω και προανάκριση επί του θέματος δηλώνοντας ότι:

“Θεσμούς όπως ο Στρατός δεν έχει κανένας το δικαίωμα να τους δικάσει ή να τους κρίνει. Το δικαίωμα αυτό το έχει μόνο η Ιστορία”⁶²

Το ίδιο δυναμική ήταν η παρέμβαση των Στρατιωτικών στο θέμα της άρσης της απαγόρευσης της ισλαμικής μαντίλας στα Πανεπιστήμια και στις δημόσιες υπηρεσίες. Ενώ η Τουρκική Εθνοσυνέλευση ψήφισε νόμο που νομιμοποιούσε την κάλυψη της κεφαλής των γυναικών με μαντίλα στο εσωτερικό των Πανεπιστημίων και των Δημόσιων Υπηρεσιών, εν τούτοις με Προεδρικό Διάταγμα ο νόμος αυτός ακυρώθηκε, ενώ ο ίδιος ο Α/ΓΕΣ με επίσημο δελτίο τύπου ανέφερε ότι ο Στρατός θα βρίσκεται πάντοτε απέναντι σε όλους αυτούς που επιθυμούν η χώρα να επιστρέψει σε ένα παρελθόν που έχει διαγραφεί οριστικά ως προοπτική για την Τουρκία.

Κι ενώ ο Στρατός δεν δείχνει διατεθειμένος για την παραμικρή υποχώρηση απέναντι στα συνταγματικά παρεμβατικά του δικαιώματα,⁶³ η σημερινή κυβέρνηση επιδιώκει τον ήπιο κατευνασμό του με επίσημες δηλώσεις. Χαρακτηριστικό αλλά και ενδεικτικό των πολιτικών ισορροπιών σήμερα στην Τουρκία είναι η δήλωση στις 15 Ιουνίου 2006 του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών και μέλους του ηγετικού πυρήνα του Κόμματος Ανάπτυξης και Δικαιοσύνης κ. Γκιούλ, που σε ενημέρωση των διπλωματικών συντακτών ανέφερε ότι ο Στρατός αποτελεί για την Τουρκία το πιο σταθερό θεμέλιο της και δίχως την παρουσία του η χώρα κινδυνεύει με κατάρρευση.⁶⁴ Άλλο ένα χρήσιμο συμπέρασμα για τους μελετητές της σύγχρονης Τουρκίας προκύπτει από την επίσημη πρόσκληση που απηύθυνε ο Τούρκος Πρωθυπουργός προς

⁶¹ A. Mango, *The Turks Today*, (London, John Murray, 2004), σελ. 134.

⁶² Δηλώσεις του τούρκου Αρχηγού ΓΕΕΘΑ, Turkish Daily News, 10 April 2006.

⁶³ Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επίσημη ομιλία του Τούρκου Α/ΓΕΕΘΑ στη Σχολή Πολέμου το Σεπτέμβριο του 2006, ομιλία που μεταδόθηκε απευθείας απ’ όλα τα τηλεοπτικά μέσα της χώρας, αναφορικά με τον ισλαμικό κίνδυνο που απειλεί τη χώρα και τη σταθερή προσήλωση του Στρατού στην αναχαιτίση όλων των δυνάμεων, θεσμικών και εξωθεσμικών στο εσωτερικό της χώρας, που δρούν με στόχο την ανατροπή του Κεμαλικού χαρακτήρα της Τουρκίας.

⁶⁴ Δηλώσεις Τούρκου Υπ.Εξ σε διπλωματικούς συντάκτες, Turkish Daily News, 16 June 2006

το Στράτευμα, μια εβδομάδα μετά την ομιλία του κ. Μπουγιουκανίτ στην Τουρκική Σχολή Πολέμου (βλ. παρ.), για συνομιλίες μακριά από τα μάτια της δημοσιότητας αναφορικά με την ύπαρξη και αντιμετώπιση της ισλαμικής απειλής στο εσωτερικό της χώρας.⁶⁵ Ειδικοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι ο κλάδος ελαίας του Έρντογάν έχει να κάνει με την αποφυγή συγκρούσεων με το στράτευμα μέχρι τις βουλευτικές και προεδρικές εκλογές το φθινόπωρο 2007, ενώ άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι η κατάσταση στο εσωτερικό της χώρας είναι ιδιαίτερος έκρυθμη και ότι ο Τούρκος Πρωθυπουργός είναι έτοιμος να κάνει όλες τις αναγκαίες υποχωρήσεις ώστε αν αποφύγει την τύχη του πολιτικού του καθοδηγητή Ερμπακάν. Όποιοι κι αν είναι οι βαθύτεροι λόγοι για την όψιμη διαλλακτικότητα των Ισλαμιστών απέναντι στο Στρατό, το γεγονός ότι η θέση και η ισχύς του Στρατού είναι σε ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο σήμερα στην Τουρκία, προκύπτει ως ένα ασφαλές συμπέρασμα.

Αν κάποιος παρακολουθήσει με προσοχή τις προσπάθειες μείωσης του υπεραυξημένου status του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας για να ανταποκριθεί η Τουρκία στα κριτήρια της Κοπεγχάγης, θα διαπιστώσει ότι οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί είναι ελάχιστες και το κυριότερο, μηδενικής σημασίας. Αναλυτικά λοιπόν, μέσα σε σχεδόν 4 χρόνια Ισλαμικής διακυβέρνησης ένας ειδικός νόμος ψηφίσθηκε (Δεκ. 2003) για τη χρηματοδότηση του Στρατού που επιτρέπει στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας να ζητήσει αναλυτικό πόρισμα δημοσιονομικού ελέγχου στα εξοπλιστικά προγράμματα που αποφασίζει ακόμα το Συμβούλιο Ασφαλείας. Στην ουσία ο συγκεκριμένος νόμος είναι δίχως ισχύ, αφού για να διενεργηθεί δημοσιονομικός έλεγχος θα πρέπει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να δώσει τη συγκατάθεση του. Επίσης ο Στρατός πλέον δεν μπορεί να έχει ένα μέλος, ex-officio όπως συνέβαινε από το 1981 και μετά, στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Καταργήθηκαν δια νόμου τα Κρατικά Δικαστήρια Ασφαλείας, δίχως όμως να καταργηθεί το δικαίωμα του Στρατού να δικάζει πολίτες σε στρατοδικεία κατά τη διάρκεια πολέμου, όταν υπάρχουν κατηγορίες για αντεθνική δράση του κατηγορούμενου. Τέλος αποφασίσθηκε με ειδικό διάταγμα ο διορισμός τεχνοκράτη μη-στρατιωτικού στη θέση του γενικού γραμματέα του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, για πρώτη φορά στην ιστορία του θεσμού. Ο γενικός γραμματέας όμως δεν έχει δικαίωμα ψήφου και οι αρμοδιότητες του έχουν μόνο διοικητικό χαρακτήρα.⁶⁶

Όπως διαπιστώνουμε λοιπόν οι μόνες περιοριστικές θεσμικές αλλαγές στο ρόλο του Στρατού στην πολιτική ζωή της Τουρκίας χαρακτηρίζονται από τον αυτό-ακυρωτικό τους χαρακτήρα και δεν εντυπωσίασαν, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, τους ευρωπαίους εταίρους. Ο ειδικός ρόλος του Στρατού παραμένει ανεπηρέαστος από τις όποιες εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας και από τις εξωτερικές πιέσεις, ενώ σημαντικό είναι το στοιχείο ότι οι ίδιοι οι Στρατιωτικοί δείχνουν με τη στάση τους ότι δεν προτίθεται να υποχωρήσουν

⁶⁵ Καθημερινή, 6 Οκτωβρίου 2006, σελ. 3.

⁶⁶ *Governance and the Military: Perspectives for Change in Turkey*, ed. S. Faltas & S. Jansen, (Center for European Security Studies, 2006), σελ. 34-35.

εκχωρώντας σημαντικά δικαιώματα παρέμβασης τους, έστω και για την επιτυχή κατάληξη της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας.⁶⁷

Οι Ισλαμιστές του Ερντογάν επιθυμούσαν και επιθυμούν διακαώς, έστω και αν αυτή η επιθυμία περιορίζεται πλέον στο επίπεδο της κρυφής επιθυμίας, τη σταδιακή υποβάθμιση του ρόλου του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας. Στα πρώτα χρόνια της κυβέρνησης Ερντογάν επιδίωξαν να στρέψουν την κοινή γνώμη της χώρας εναντίον του Στρατού, προβάλλοντας τον ως τον υπεύθυνο για την απροθυμία και διστακτικότητα των Βρυξελλών να ανοίξουν τις πύλες της Ευρώπης για τη χώρα. Οι Στρατιωτικοί απάντησαν σ' αυτή την πρόκληση με μια εκστρατεία επικοινωνιακού χαρακτήρα, μέσω των παραδοσιακών Κεμαλικών εντύπων και τηλεοπτικών καναλιών της χώρας, κατηγορώντας το Ισλαμικό Κόμμα ότι είναι διατεθειμένο να αλλοιώσει τον χαρακτήρα του Τουρκικού κράτους για χάρη της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.⁶⁸ Οι εκρηκτικές σχέσεις μεταξύ Στρατού και Ισλαμιστών συνεχίσθηκαν ακόμα πιο έντονα στο αμέσως προσεχές διάστημα γύρω από μια σειρά ζητημάτων, από το νέο ποινικό κώδικα της χώρας και την ποινικοποίηση της μοιχείας – μια παραδοσιακά ισλαμική θέση – μέχρι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν στην αύξηση του αριθμού των ιεροδιδασκαλείων σε όλη την τουρκική περιφέρεια και το καθεστώς αυτοδιοίκησης αυτών. Το αποτέλεσμα των αντιπαραθέσεων είχε ως κατάληξη, σε όλες τις περιπτώσεις, την υποχώρηση του κυβερνώντος κόμματος υπό την πίεση του Στρατού και τη θετική ανταπόκριση της κοινής γνώμης στις πρωτοβουλίες των Στρατιωτικών. Ο ανταγωνισμός αυτός οδηγεί στην πτώση των ποσοστών υποστήριξης του τουρκικού εκλεκτορικού σώματος προς το κόμμα του Ερντογάν, που πλέον κατηγορείται από την πλειοψηφία των διαμορφωτών της κοινής γνώμης της χώρας ως μη ικανό να επιτύχει τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας και να καταλήξει σε ένα επίπεδο καλής συνεννόησης με το Στρατό, ώστε να διευκολυνθεί η ευρωπαϊκή προοπτική της γείτονας.

⁶⁷ "Αν το θέμα της ευρωπαϊκής ένταξης της Τουρκίας περνά μέσα από τη θεσμική αποδόμηση της ίδιας της χώρας, τότε είμαι της άποψης ότι η Τουρκία πρέπει ,πρωτίστως, να διαφυλάξει τα συμφέροντα της." Δηλώσεις του Τούρκου ΑΓΕΣ στην γιορτή των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας, Turkish Daily News, 5 December 2005.

⁶⁸ Η έγκυρη Sabah διενήργησε μια ποσοτική μέτρηση τον Νοέμβριο του 2005 που έδειχνε ότι η προοπτική ένταξης της χώρας υπό το πλαίσιο των αυστηρών προϋποθέσεων της Ευρώπης γινόταν αποδεκτή μόνο από το 12% του πληθυσμού. Ποσοστό εξαιρετικά χαμηλό, αφού μέρος του πυρήνα των παραδοσιακών ψηφοφόρων του Ισλαμικού κόμματος δείχνει να μην συμφωνεί ούτε και αυτό με μια τέτοια προοπτική

Γ) Στρατός και Τουρκική Κοινωνία: Η Πολυδιάστατη Σχέση της Συνειδησιακής Παρελθοντικής Αποτύπωσης

Η άποψη ότι ο Στρατός ουσιαστικά δεν επιθυμεί την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και γι' αυτό αναπτύσσει μια ανυποχώρητη στάση απέναντι στις πιέσεις των Βρυξελλών είναι λανθασμένη. Τα ανώτατα στελέχη του Στρατεύματος στην Τουρκία, η πραγματική ελίτ της χώρας, αντιθέτως με κάποια στερεότυπα τα οποία κυκλοφορούν ευρέως στη χώρα μας είναι άτομα με ιδιαίτερως υψηλή παιδεία⁶⁹ και με ανοικτούς ορίζοντες. Αντιλαμβάνονται λοιπόν ότι, η θέση της Τουρκίας αναβαθμίζεται και ουσιαστικά διασφαλίζεται στο σύγχρονο παγκόσμιο status quo, στην περίπτωση που τελεσφορήσει η ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας. Το κύριο θέμα για το Στρατό λοιπόν δεν είναι η ενσωμάτωση της χώρας στις ευρωπαϊκές καλένδες, αλλά οι υποχωρήσεις που οι ίδιοι πρέπει να κάνουν για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο αρχηγός του τουρκικού ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Μπουγιουκανίτ:

“Η είσοδος μας στην Ε.Ε αποτελεί προϋπόθεση για την πραγμάτωση του στόχου εκσυγχρονισμού της χώρας που τέθηκε από τον Ατατούρκ. Αλλά αποτελεί απολύτως φυσικό δικαίωμα της Τουρκίας να πάρει εκείνα τα μέτρα που είναι απαραίτητα για να διατηρήσει τη συγκεντρωτική και κοσμική της δομή κατά την επιδίωξη αυτού του στόχου”⁷⁰

Σε αυτή τη περίπλοκη μαθηματική εξίσωση ο ειδικός συντελεστής βάρους υπέρ του Στρατού είναι η ίδια η Τουρκική κοινωνία. Για κάποιον δυτικό αναλυτή είναι εξαιρετικά δύσκολο να αντιληφθεί τα πραγματικά αίτια που οδηγούν την συντριπτική πλειοψηφία της Τουρκικής κοινωνίας να υποστηρίζει το Στρατό σε κάθε του κίνηση. Αν επιλέξουμε τη μέθοδο της επιφανειακής ανάλυσης θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η τουρκική κοινή γνώμη έχει κάθε λόγο να θεωρεί το Στρατό ως αντίπαλο της. Ο Στρατός είναι αυτός που αποτελεί τη σύγχρονη ελίτ της χώρας. Που τα μέλη του είναι υψηλά αμειβόμενα σε μια χώρα που οι μισθοί και το ευρύτερο επίπεδο ζωής είναι τριτοκοσμικού επιπέδου. Ο Στρατός είναι αυτός που μέσω των παρεμβάσεων

⁶⁹ Η εισαγωγή ενός Τούρκου μαθητή σε μια από τις τρεις παραγωγικές στρατιωτικές σχολές της χώρας είναι ακόμα πιο δύσκολη και απαιτητική και από την είσοδο στην Ιατρική Σχολή. Οι Στρατιωτικοί λαμβάνουν μια εξαιρετικά υψηλή παιδεία, αφού το ακαδημαϊκό πρόγραμμα σπουδών είναι απολύτως ισορροπημένο μεταξύ της στρατιωτικής εκπαίδευσης και των μαθημάτων θεωρητικής και θετικής κατεύθυνσης, ενώ τα μέλη που καταλαμβάνουν τα υψηλά κλιμάκια στο Στράτευμα έχουν μετεκπαιδευτεί στο περίφημο West Point των Ηνωμένων Πολιτειών. Για μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση στο εσωτερικό του στρατιωτικού εκπαιδευτικού συστήματος της Τουρκίας βλέπετε: M.A .Birand, Shirts of Steel: An Anatomy of the Turkish Armed Forces, (London, IB Tauris & Co Ltd, 1991).

⁷⁰ C. Bir, How We Can Become a Member of the EU, (National Strategy, July – August 2000), σελ. 30-32, όπως παρατίθεται στο Χ.Κ.Γιαλλουρίδης, οπ. παρ., σελ. 236.

του κατέλυσε τη Συνταγματική τάξη και ακύρωσε τη λαϊκή ετυμηγορία, όπως είδαμε αναλυτικά πιο πάνω. Κι' όμως ο Τούρκος πολίτης συνεχίζει να αποδεικνύει με τη στάση του ότι ο Στρατός είναι ο πιο δημοφιλής θεσμός στη χώρα.

Είναι μήπως η σχέση αυτή προϊόν προπαγάνδας των Στρατιωτικών; Είναι μια σχέση που τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά βασίζονται στη δύναμη των όπλων που βρίσκονται στα χέρια του Στρατού; Η απάντηση είναι αρνητική και στα δυο προαναφερόμενα ρητορικά ερωτήματα αλλά και ακόμα πιο περίπλοκη από αυτή που μπορούμε να καταλήξουμε με μια πρώτη ανάγνωση.

Είδαμε παραπάνω ότι ο Κεμάλ Ατατούρκ μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα λίγων ετών δημιούργησε μια νέα χώρα. Με νέα εθνικά σύνορα, με νέα εξωτερική πολιτική κατεύθυνση, με νέα γλώσσα, νέα εθνική συνείδηση, νέο πολιτισμό και βραχύβιο ιστορικό παρελθόν. Για τη σύγχρονη Τουρκία του Κεμάλ και των συνεχιστών του έργου του, η ιστορία του κράτους ουσιαστικά ξεκινά από την εποχή των Νεότουρκων το 1908. Το αυτοκρατορικό Οθωμανικό παρελθόν διαγράφεται βίαια από το συλλογικό συνειδητό των πολιτών της χώρας και οι προσπάθειες που γίνονται από τους σύγχρονους ιστορικούς της χώρας, αυτών τουλάχιστον που είναι μέλη του βαθέως τουρκικού κράτους, είναι η εξεύρεση και ανά περίπτωση οικοδόμηση ενός φανταστικού γενεαλογικού δέντρου των Τούρκων και όχι των Οθωμανών που καταλήγουν σε διαστρέβλωση της ιστορίας και στην ιστορική προέλευση λαών και εθνολογικών φύλων που κατοίκησαν πριν από αιώνες στις περιοχές αυτές που σήμερα συνθέτουν το σύγχρονο τουρκικό κράτος.⁷¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα για αυτή την συνειδησιακή αποστροφή του Κεμαλικού συστήματος απέναντι στο Οθωμανικό παρελθόν αποτελούν οι εορτασμοί του δήμου Κωνσταντινούπολης για την κατάκτηση της Πόλης το 1453. Οι εορτασμοί έχουν έναν φολκλορικό χαρακτήρα με μια ολιγομελή ομάδα ανδρών, ντυμένων με παραδοσιακές ενδυμασίες Γενίτσαρων, που περιφέρονται ως τουριστικό αξιοθέατο γύρω από το τμήμα των τειχών του Θεοδοσίου που διασώζονται ακόμα και σήμερα. Η ημέρα δεν είναι επίσημη αργία για τη δημόσια διοίκηση και στα σχολεία η 29^η Μαΐου εορτάζεται με ποιήματα και ομιλίες για το ρόλο του Κεμάλ Ατατούρκ στη δημιουργία του σύγχρονου τουρκικού κράτους.

Το κενό αυτό στη μνήμη ενός ολόκληρου λαού μεταξύ Οθωμανικής εποχής και σύγχρονης Τουρκίας καλύπτεται από την παρουσία του Στρατού ως του μοναδικού θεσμού που όχι μόνο δεν μεταλλάχθηκε από την πολιτική των επιβεβλημένων μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ Ατατούρκ, αλλά διατηρήθηκε και αναβαθμίστηκε σε εντολοδόχο, προστάτη και συνεχιστή του έργου του ιδρυτή της Τουρκικής Δημοκρατίας.

⁷¹ Θεωρίες όπως ότι το τουρκικό εθνολογικό φύλο προέρχεται από τους Φοίνικες ή τους Χετταίους, αποτελούν ακόμα και σήμερα μια εκδοχή που προβάλλεται ιδιαίτερος στα σχολικά εγχειρίδια των πρώτων τάξεων του Δημοτικού στην Τουρκία.

Αν οι δυτικοί αναλυτές αναμένουν από την Τουρκική κοινή γνώμη να ξεγεραθεί εναντίον του Στρατού και να απαιτήσει βαθύτατες συνταγματικές τομές και δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις που θα εκσυγχρονίζουν το πολιτικό σύστημα της χώρας, τότε θα χρειασθεί να περιμένουν για πολύ ακόμα. Ίσως για πάντα. Μια τέτοια πιθανή αντιπαράθεση ή έστω η εμφάνιση ισχυρών πιέσεων προς το Κεμαλικό στρατιωτικό ιερατείο από τον τουρκικό λαό θα ήταν ουσιαστικά μια σύγκρουση του τούρκου πολίτη με το ίδιο του το παρελθόν. Με το μοναδικό θεσμό που στην τουρκική ψυχοσύνθεση συνδέει το χθες με το σήμερα. Μια τέτοια εξέλιξη είναι σαν να προσδοκούμε από έναν λαό, που ποτέ στο παρελθόν δεν είχε την παραμικρή σχέση με τα δημοκρατικά κινήματα της Ευρώπης και με τα φιλοσοφικά και πολιτιστικά ρεύματα που αναπτύχθηκαν δια μέσω των αιώνων, από τη μια μέρα στην άλλη να ξεπεράσει αυτό το προαναφερόμενο γνωσιολογικό κενό και να αναπτύξει μια απορριπτική συμπεριφορά απέναντι στο Στρατό και τους υπόλοιπους θεσμούς που συγκροτούν το τουρκικό πολιτειακό σύστημα που να είναι ανεκτή και γνώριμη από όλους εμάς του Δυτικούς πολίτες, αλλά ξένη και πρωτόγνωρη για τους κάτοικους της χώρας αυτής.

Ο Στρατός μπορεί να έλαβε την αμέριστη υποστήριξη των ιδρυτών της Τουρκικής Δημοκρατίας και μπορεί κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα να κατοχύρωσε συνταγματικώς τη προνομιακή του θέση στο τουρκικό πολιτικό σύστημα με άμεσες παρεμβάσεις και κατάλυση της δημοκρατικής τάξης, αλλά δίχως τη λαϊκή υποστήριξη και ανοχή η παντοκρατορία του Στρατού θα ήταν βραχύβια και δίχως συνέχεια. Αυτή λοιπόν η ειδική θέση που έχει καταλάβει ο Στρατός στην τουρκική συνείδηση και ψυχοσύνθεση είναι η πραγματική πηγή της ισχύος του και ο ουσιαστικός λόγος που, όπως δείχνει η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας μέχρι σήμερα, τα κριτήρια που θέτουν οι Βρυξέλες στην Άγκυρα δεν θα ικανοποιηθούν ούτε στο εύρος που απαιτεί το ευρωπαϊκό κεκτημένο αλλά ούτε και στο ποσοστό που θα επιτρέψει την ποιοτική αλλαγή του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος της Τουρκίας.

VI. Το μέλλον της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας και η Ελληνική στάση

Η Τουρκία βαδίζει με γρήγορα και αποφασιστικά βήματα προς την αποτυχία της πλήρους ένταξης της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι κυριότεροι λόγοι, πέρα της αντίθεσης ενός μεγάλου μέρους της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, όπως άλλωστε προκύπτει και από τις εκθέσεις προόδου των αρμόδιων επιτρόπων της Ε.Ε, είναι η απροθυμία της Τουρκίας να προχωρήσει στην τελωνειακή ένωση με την Κυπριακή Δημοκρατία, καθώς και η μη διάθεση της χώρας να μειώσει το συνταγματικό παρεμβατικό ρόλο του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας. Η αποτυχία πλήρους ένταξης όμως της Τουρκίας δεν θα πρέπει να σημαίνει και την πλήρη απομάκρυνση της χώρας από τις Ευρωπαϊκές ισορροπίες και πραγματικότητες. Μια νέα διπλωματική φόρμουλα που θα διέπει στις ευρωτουρκικές σχέσεις φαίνεται ότι είναι πλέον απαραίτητη. Για το λόγο αυτό, το καθεστώς ειδικής σύνδεσης, μια προνομιακή οικονομικοπολιτική σχέση μεταξύ Βρυξελλών και Άγκυρας, φαντάζει ως το πλέον ισχυρό σενάριο.

Ο γράφων δεν ήταν ποτέ από τους υποστηρικτές της άποψης ότι η Ευρώπη οφείλει να είναι μια «κλειστή» χριστιανική λέσχη.⁷² Η πλειοψηφία των χωρών άλλωστε της Ε.Ε διαθέτουν στο άνθρωποδυναμικό τους πολίτες που ανήκουν στην Ισλαμική θρησκευτική πίστη και τα όποια προβλήματα τους στις σχέσεις τους με την οργανωμένη πολιτεία, για παράδειγμα οι πρόσφατες ταραχές στα προάστια του Παρισιού, αφορούν κοινωνικό-οικονομικούς λόγους και όχι την επιβεβαίωση της θεωρίας του Huntington περί της επερχόμενης σύγκρουσης των Πολιτισμών. Από την άλλη όμως δεν πρέπει να παραβλέψουμε το ότι αν η Τουρκία αποκτήσει την ιδιότητα του πλήρους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτυγχάνοντας να ανταποκριθεί στα κριτήρια της Κοπεγχάγης και αδυνατώντας να εκσυγχρονίσει το πολιτικό της σύστημα, τότε αυτό θα σημαίνει και την αρχή του τέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως την ξέρουμε μέχρι σήμερα. Στην περίπτωση που η Τουρκία επιτύχει, παραβλέποντας τις συμβατικές της υποχρεώσεις, να μην εναρμονισθεί με το ευρωπαϊκό κεκτημένο αλλά να εξασφαλίσει μια προνομιακή θέση μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυτό θα προκαλέσει την πλήρη κατάρρευση των όποιων πολιτικών κριτηρίων θέτει η Ευρώπη για τις μελλοντικές εξελίξεις της Γηραιάς Ηπείρου, αλλά και την εξασθένιση της οποιας μελλοντικής της παρέμβασης στη διεθνή πολιτική σκηνή. Αν ο πολιτικός ουμανισμός, το κράτος δικαίου, η ανεκτικότητα και η απρόσκοπτη λειτουργία των Δημοκρατικών δομών του κάθε κράτους μέλους δεν είναι πλέον απaráβατος όρος ένταξης μιας χώρας στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε αλλοτριώνεται το πνεύμα της Ευρώπης και

⁷² Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής ξεχνούν ότι οι διαφορές και αντιθέσεις μεταξύ των διαφόρων χριστιανικών δογμάτων στο εσωτερικό της Ευρώπης είναι ακόμα έντονες και ότι στο παρελθόν δημιούργησαν μια σειρά μακροχρόνιων αιματηρών συγκρούσεων, ανάλογων σε ένταση και εύρος με τις ρήξεις μεταξύ Δύσης και Ισλάμ. Από την άλλη οι θιασώτες της συγκεκριμένης μανιχαϊστικής άποψης δεν αναγνωρίζουν την έντονη επιρροή του Ισλάμ (αρχιτεκτονική, κουζίνα, μουσική κ.α) σε χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως για παράδειγμα η Ισπανία.

αποδυναμώνεται η πίεση που μπορούν να ασκούν οι Βρυξέλλες σε κάθε νέα υποψήφια χώρα για εγκάρσιες δημοκρατικές τομές και εκσυγχρονισμό του πολιτικού της συστήματος. Σε μια τέτοια περίπτωση για παράδειγμα η Ευρώπη δεν θα μπορεί πλέον να ασκεί πολιτική πίεση σε χώρες όπως για παράδειγμα η Αλβανία να σέβεται τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας στο εσωτερικό της, προβάλλοντας την προοπτική της μελλοντικής ένταξης της χώρας στο κοινοτικό δυναμικό. Η δύναμη της προσδοκίας για την ένταξη μιας χώρας στο εσωτερικό της Ε.Ε με την υιοθέτηση αναγκαίων μέτρων «συμμόρφωσης» προς το κεκτημένο των Βρυξελλών θα παύσει να υφίσταται, αφού μια πιθανή είσοδος της Τουρκίας στην Ευρώπη θα δώσει το βήμα σε ανάλογες απαιτήσεις από κράτη που σήμερα αποκλίνουν πολύ λιγότερο από το ευρωπαϊκό πνεύμα από ότι η Άγκυρα.

Μια οριστική απομάκρυνση όμως της Τουρκίας από την προοπτική της εξεύρεσης μιας ειδικής σχέσης με την Ευρώπη ασφαλώς και δεν θα παρέδιδε τη χώρα στην αγκαλιά του φονταμενταλιστικού Ισλάμ, ο Στρατός άλλωστε δεν θα επέτρεπε ποτέ μια τέτοια εξέλιξη, αλλά θα μεταμόρφωνε την Τουρκία στον ιδιότροπο γείτονα που με την κάθε ευκαιρία επιδιώκει να δημιουργεί προβλήματα στις όμορες κατοικίες.

Μια τέτοια εξέλιξη θα δημιουργούσε ισχυρές πιέσεις για την Ελλάδα, λόγω των ειδικών συνθηκών που έχουν δημιουργηθεί από το 1974 και μετά στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Το ζήτημα των συνοριακών διαφορών στο Αιγαίο αλλά και η μελλοντική προοπτική επανένωσης της Κύπρου, μέσα από την εξεύρεση μιας λειτουργικής και βιώσιμης λύσης, θα είναι το πρώτο πεδίο αντιπαράθεσης της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση μετά από ένα πιθανό ναυάγιο της ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας. Για το λόγο αυτό η Ελλάδα, σταθερά και αταλάντευτα, οφείλει να συνεχίσει να στηρίζει την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας, δίχως όμως να ξεχνά ότι σε κάθε περίπτωση που προσφέρεται θα πρέπει να είναι αυτή που να υπενθυμίζει τις υποχρεώσεις της Άγκυρας απέναντι στο ευρωπαϊκό κεκτημένο.

Η διατήρηση της προσδοκίας αλλά και η διευκρίνιση των όρων του παιχνιδιού, ένας συγκερασμός της γνωστής τακτικής του μαστιγίου και του καρότου (hard-power)⁷³, είναι ίσως η πλέον ενδεδειγμένη στρατηγική για τη χώρα μας απέναντι στην Τουρκία. Πάντα όμως στο πίσω μέρος του μυαλού μας οφείλουμε να γνωρίζουμε την τάση που δείχνει να επικρατεί στις υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ένωσης, αναφορικά με τη δημιουργία ενός ειδικού καθεστώτος σύνδεσης της Ε.Ε με την Τουρκία, ώστε αφενός να προετοιμάσουμε την κοινή γνώμη της Ελλάδας αλλά και να διαγνώσουμε το ρόλο μας στο σχεδιασμό μιας τέτοιας πρότασης, με στόχο τη μεγιστοποίηση

⁷³ Η ονομασία της σκληρής δύναμης (hard-power) αποδίδεται στον Joseph Nye και αφορά μια σειρά μεθοδεύσεων κινήτρων και απειλών για την απόκτηση ή τη διατήρηση ισχύος. Περισσότερα για το θέμα βλέπετε: J. Nye, Το Παράδοξο της Αμερικανικής Δύναμης: Γιατί η Μοναδική Παγκόσμια Υπερδύναμη δεν Μπορεί να Προχωρήσει Μόνη της, (Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2003), σελ. 46.

των διπλωματικών ωφελειών που μπορούν να προκύψουν στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

VII. Επιμύθιο

Σήμερα η Τουρκία είναι μια χώρα που νοσεί βαθύτατα. Ο μέσος τούρκος πολίτης από τη μια επιθυμεί την ένταξη της χώρας του στην Ευρωπαϊκή οικογένεια, θεωρώντας ότι μια τέτοια εξέλιξη θα σημάνει την άνοδο του βιοτικού του επιπέδου αλλά και την ιστορική δικαίωση του ως μέλος της πολιτισμένης Δύσης, αλλά από την άλλη απαιτεί τη διατήρηση των ειδικών πολιτικών χαρακτηριστικών της πατρίδας του και τη μη αλλοίωση των Κεμαλικών ιδεολογικών πυλώνων θεμελίωσης του τουρκικού κράτους από την κοσμοπολίτικη Εσπερία. Για το πρώτο προσεύχεται στο Θεό. Για το δεύτερο αναμένει πολλά από το Στρατό.

Ο Στρατός όπως είδαμε έχει κατοχυρώσει μια προνομιακή σχέση στο σύγχρονο πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας μέσα από μια μακρά σειρά παρεμβάσεων, πραξικοπημάτων και πιέσεων. Επιπροσθέτως είναι αυτός που έχει σε πολύ μεγάλο ποσοστό διαμορφώσει το σημερινό πολιτικό σύστημα της χώρας, με όλες του τις αδυναμίες, τα κενά και τις αρνητικές πρωτοτυπίες. Εν ολίγοις ο Στρατός είναι αυτός που έχει οικοδομήσει αυτό το ιδιόμορφο, πολύπλοκο και πολυδαίδαλο δημιούργημα που αποκαλούμε Τουρκική Δημοκρατία, αλλά που λίγα κοινά έχει με το φιλελεύθερο δημοκρατικό σύστημα λειτουργίας των χωρών που βρίσκονται δυτικά των εθνικών συνόρων της χώρας.

Αξίζει βέβαια να επισημάνουμε ότι ο Στρατός δεν λειτουργεί ερήμην της τουρκικής κοινωνίας. Αντιθέτως, όπως προκύπτει από την ανάλυση ο Στρατός έχει την οξυδέρκεια αλλά και την ικανότητα να συνδέει την κάθε επέμβαση του στο πολίτευμα της χώρας με την προστασία της δημοκρατικής λειτουργίας του, όσο παράτυπο κι αν αυτό ακούγεται, αλλά και με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της ζωής του μέσου πολίτη. Η πολιτειακή κρίση που σχεδόν πάντα συνοδεύεται από οικονομικές αναταράξεις και πολιτική ανεπάρκεια, βοηθά το ρόλο του Στρατού ως παρεμβατική δύναμη στη συνταγματική λειτουργία του κράτους. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι ο Στρατός στην Τουρκία με τα χρόνια έχει αναπτύξει έναν ρόλο που μοιάζει με τον «Από μηχανής Θεό». Όταν η πλοκή της τραγωδίας τελματώνει από την αδυναμία των ανθρώπων (πολιτικό σύστημα), τότε δίχως να προσκληθεί ο Θεός (Στρατός) παρεμβαίνει για να προσφέρει στους θεατές (πολίτες) την επιζητούμενη κάθαρση. Η πλειοψηφία βεβαίως των Τούρκων πολιτών αδυνατεί να συνδέσει την αδυναμία του τουρκικού πολιτικού συστήματος να προσφέρει λύσεις και να εκσυγχρονίσει την χώρα σε όλους τους τομείς με τον ανασταλτικό ρόλο του Στρατού που είναι έτοιμος να σταματήσει την οποιαδήποτε εξέλιξη στην χώρα αν αυτή δεν συνάδει με την Κεμαλική ιδεολογία.

Ο Στρατός δεν είναι απλώς συστατικό μέρος του βαθέως τουρκικού κράτους. Ο Στρατός είναι υπεράνω του κράτους και των μηχανισμών διοίκησης αυτού. Είναι ένας θεσμός που επιθυμεί, όπως δείχνει η στάση του, να παραμείνει αυτόνομος και να διατηρήσει την δυνατότητα της επιλεκτικής εμπλοκής του

στην πολιτική ζωή της χώρας. Η δυνατότητα αυτή δεν εκπορεύεται μόνο μέσα από το Ανώτατο Συμβούλιο Ασφαλείας και τα ειδικά προνόμια που έχουν κατοχυρώσει οι Στρατιωτικοί, ως πολιτειακοί θεματοφύλακες του Κεμαλισμού. Η ουσιαστική ισχύς του Στρατού πηγάζει από το ότι ο Κεμαλισμός, μέσα από ένα διευρυμένο πλαίσιο θεμελιακών μεταρρυθμίσεων που ως στόχο είχαν να διαγράψουν το Οθωμανικό παρελθόν και να δημιουργήσουν μια νέα εθνικό-πολιτιστική ταυτότητα για τους πολίτες της νέας χώρας, επέτρεψε μόνο στο Στρατό να αποτελέσει το συνειδησιακό σημείο σύνδεσης του παρελθόντος με το παρόν της νέας χώρας. Μια πραγματικότητα που μετά το θάνατο του Κεμάλ πήρε διαστάσεις θεσμικής και συνειδησιακής αποδοχής και τετελεσμένου για τις νεώτερες γενιές των Τούρκων πολιτών, με αποτέλεσμα ο Στρατός να αποτελεί πλέον για τον μέσο πολίτη κυρίαρχο μέρος της εθνικής του συνείδησης και ταυτότητας αλλά και τον ισχυρότερο νομιμοποιητικό παράγοντα για την ιδιόμορφη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος της χώρας που δεν έχει την παραμικρή σχέση με τον τρόπο λειτουργίας των φιλελεύθερων δυτικών αστικών δημοκρατιών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητώντας τη θεσμική υποβάθμιση του Στρατού, στην ουσία ζητά την αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας των Τούρκων πολιτών. Κι αυτό είναι το πιο δύσκολο τμήμα της πορείας της Τουρκίας προς τις Βρυξέλλες.

Ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι η Τουρκία θα αναγνωρίσει την Κυπριακή Δημοκρατία, (οι στρατιωτικοί έχουν φροντίσει να καταστήσουν γνωστό σε όλες τις πολιτικές δυνάμεις της χώρας ότι κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με εθνική προδοσία)· ακόμα κι αν οι Κούρδοι αποκτήσουν το δικαίωμα της ισονομίας και ισοδικίας με τους υπόλοιπους Τούρκους πολίτες, διατηρώντας όμως παράλληλα τη γλώσσα, τα πολιτιστικά και εθνολογικά τους στοιχεία αναλλοίωτα με την ανοχή του επίσημου κράτους, (ο Στρατός συνεχίζει να αρνείται ότι οι Κούρδοι αποτελούν διαφορετική εθνότητα εμμένοντας στην Κεμαλική αδόκιμη ορολογία των ορεσίβιων Τούρκων)· ακόμα κι αν η Τουρκία άρει το *casus belli* στο Αιγαίο, αναγνωρίσει τη συνταγματική αρμοδιότητα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Χάγης και επιλύσει το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας με την Ελλάδα όπως ορίζει το Διεθνές Δίκαιο (κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει αν το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας δεν δώσει τη συγκατάθεση του)· ακόμα κι αν θεσμοθετηθεί η θρησκευτική και πολιτιστική ανεκτικότητα απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στους Αλεβίτες· ακόμα κι αν η Τουρκία μεταμορφωθεί από τη μια μέρα στην άλλη σε μια νέα χώρα, με νέες δομές και πολιτικοκοινωνικές ισορροπίες, η αλλαγή τμήματος της εθνικής συνείδησης ενός λαού είναι το πιο δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, επίτευγμα.⁷⁴

⁷⁴ Επίσης προς αποφυγή των όποιων παρεξηγήσεων, αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα κι αν η Τουρκία μεταμορφωθεί ως δια μαγείας σε μια φιλελεύθερη αστική δημοκρατία και γίνει αποδεκτή στους κόλπους της Ε.Ε, μια τέτοια εξέλιξη δεν σημαίνει και την οριστική απομάκρυνση της πιθανότητας πολεμικής σύγκρουσης στο Αιγαίο μεταξύ της γείτονας και της Ελλάδας. Υπάρχει διάχυτη η αίσθηση στην κοινή γνώμη ότι η εσωτερική πολιτική ομαλότητα στην Τουρκία και ο εκδημοκρατισμός των πολιτειακών θεσμών θα απομακρύνει οριστικά την περίπτωση πολέμου στο Αιγαίο. Μια τέτοια άποψη είναι λανθασμένη γιατί δείχνει να παραγνωρίζει την πολυπλοκότητα του ζητήματος του πολέμου και των αιτιών του πολέμου

Η Τουρκία δείχνει ότι δεν μπορεί να γίνει μέλος της Ενωμένης Ευρώπης λόγω μιας σειράς ποιοτικών χαρακτηριστικών που τη διαφοροποιούν συνολικά από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ηπείρου σε συνταγματικό, θεσμικό αλλά και συνειδησιακό επίπεδο. Η αντίληψη που έχει ένας Τούρκος πολίτης για τη δομή και τη λειτουργία της Δημοκρατίας διαφέρει εντυπωσιακά από την αντίστοιχη ενός πολίτη της Κεντρικής Ευρώπης για παράδειγμα, ακόμα κι από τους λαούς που βίωσαν το καθεστώς του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στο πρόσφατο παρελθόν τους. Από την άλλη όμως μια Τουρκία απομακρυσμένη από τον ευρωπαϊκό πυρήνα και δίχως προοπτική ενδυνάμωσης των οικονομικό-κοινωνικοπολιτικών δεσμών της με την Ευρώπη θα είναι μια χώρα με αποσταθεροποιητικό ρόλο στην επιδιωκόμενη ισορροπία ισχύος⁷⁵ της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Για λόγους στρατηγικής λοιπόν πρέπει να δημιουργηθεί ένα ειδικό καθεστώς χαλαρής σύνδεσης της χώρας με την Ε.Ε ως το προοίμιο ενός νέου κεφαλαίου για τις εύρω-τουρκικές σχέσεις το οποίο θα ενδυναμώνει περαιτέρω, ανάλογα με τα βήματα προόδου που θα είναι διατεθειμένη η ίδια Άγκυρα να κάνει προς το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Αλλά δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι ακόμα και μια τέτοια εξέλιξη περνά μέσα από τις διαθέσεις και τους σχεδιασμούς του Στρατού για το μέλλον της χώρας και για τη θέση του ίδιου στην εσωτερική πολιτική κλίμακα ισχύος της Τουρκίας στο νέο αιώνα.⁷⁶

στις Διεθνείς Σχέσεις. Όπως ορθώς αναφέρει ο καθηγητής Π. Ήφαιστος: *“Ο πόλεμος δεν συναρτάται με το πολιτικό καθεστώς των κρατών αλλά με τα αίτια πολέμου που δυναμιτίζουν τη διεθνή τάξη και τους διεθνείς θεσμούς...η συχνή εμπλοκή δημοκρατικών κρατών σε αναθεωρητικές πολεμικές δραστηριότητες που παραβιάζουν τη διεθνή νομιμότητα είναι πασιδηλα διυποκειμενική γνώση και γεγονός ορατό καθημερινά ακόμα και με γυμνό οφθαλμό”* (Περισσότερα για το θέμα βλ. Π. Ήφαιστος, Δημοκρατία και το Ζήτημα του Πολέμου και της Ειρήνης στις Διεθνείς Σχέσεις, στο συλλογικό έργο του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δελφών, Η Περικλέους Δημοκρατία στον 21^ο Αιώνα, (Αθήνα, Εκδόσεις Σιδέρης 2006), σελ. 198, 201. Από την άλλη όμως μια τέτοια παρατήρηση όχι απλώς δεν μειώνει αλλά μεγιστοποιεί το ρόλο που μπορεί να παίξει η Ευρωπαϊκή Ένωση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Ένας ρόλος που δεν περιορίζεται σε μια άχαρη επιδιαιτησία αλλά αφορά μια σύγχρονη μορφή «δίκης», της επίμονης και διαρκούς άσκησης διπλωματίας δηλαδή με τελικό σκοπό τη μη σύγκρουση στο Αιγαίο. Περισσότερα για το ενδιαφέρον ζήτημα της δίκης και της σημασίας της στις Διεθνείς Σχέσεις βλ. Α. Watson, Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας: Μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση, (Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2006), επιστ. επιμ. Χ. Παπασωτηρίου & Π. Ήφαιστος, σελ. 107-108.

⁷⁵ Περισσότερα σχετικά με το ζήτημα της ισορροπίας ισχύος στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων βλέπετε: Η.Ι. Κουσκουβέλης, οπ. παρ., σελ. 255-259. Βλέπετε επίσης το κλασικό πλέον έργο του Η.Ι. Morgenthau, Politics Among the Nations: The Struggle for Power and Peace, (Νέα Υόρκη, McGraw-Hill, 1993).

⁷⁶ **Σημείωση Συγγραφέα: Όταν η συγκεκριμένη μελέτη ολοκληρώθηκε δεν είχαν αρχίσει ακόμα τα πρόσφατα γεγονότα στην Τουρκία που αφορούν την εκλογή νέου Προέδρου. Η επιλογή να μην συμπεριληφθούν αυτά εδώ είναι αποκλειστική ευθύνη του συγγραφέα, αλλά δικαιολογείται από τα εξής στοιχεία:**

- 1) **Η δυναμική των γεγονότων είναι τέτοιας έκτασης που οι εξελίξεις δημιουργούν νέα στοιχεία για ανάλυση, σχεδόν καθημερινά. Ως εκ τούτου η επιστημονική τους εγκυρότητα είναι ακόμα υποβαθμισμένη αφού ακόμα δεν μπορεί να γίνει μια ορθολογική ερμηνεία των αλλαγών που η κρίση επέφερε στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας.**
- 2) **Τα γεγονότα από μόνα τους πιστοποιούν και δεν αναιρούν την τεράστια θεσμική δυναμική του Στρατού στο εσωτερικό της Τουρκίας. Ούτε και τα**

πλέον δημοφιλή κόμματα σε παγκόσμιο επίπεδο, για παράδειγμα, δεν είναι σε θέση να συγκεντρώσουν 1.000.000 πολίτες σε μια «αυθόρμητη» διαμαρτυρία υπέρ των αρχών της κοσμικής κεμαλικής ιδεολογίας.